

PROBLEMI IN DISKUSIJA

KARANTANIJA = STARA DOMOVINA HRVATOV?

Nada Klaić, profesorica hrvaške zgodovine na Sveučilištu v Zagrebu je v 4. številki 38. letnika Zgodovinskega časopisa¹ objavila pozornosti vredno razpravo. V njej razlaga in utemeljuje svoje zadnje poglede na nekatera vprašanja iz najstarejše hrvaške zgodovine. Nekateri od njih, tako glede kritike in vrednotenja virov, kot glede najstarejšega zgodovinskega razvoja pri Hrvatih, se bistveno razlikujejo od uveljavljenih stališč domače in tuje historiografije. Eden od rezultatov njene analize je tudi enačba v naslovu tega prispevka, ki pa sem ji s svoje strani dodal vprašaj. To samoljubno dejanje pomeni na eni strani, da nisem tako trdno prepričan v rezultate, do katerih je prišla, na drugi pa to, da skepsa, izražena v vprašaju in posegu v tuje delo, zahteva argumentacijo za takšno početje. Temu namenu je posvečen pričujoči prispevek.

Avtorica obravnava v svoji razpravi kompleks vprašanj iz zgodnjerednevske hrvaške zgodovine, ki ga lahko razčlenimo na štiri sklope: vprašanje stare domovine Hrvatov, njihove naselitve v Dalmacijo, osvoboditve in pokristjanjenja. Skupna točka vsem tem problemom je dejstvo, da jih povezuje en sam samcat vir, ki nas obvešča o teh dogodkih. Gre seveda za dobro znani grški tekst izpod peresa bizantinskega cesarja Konstantina Porfirogeneta, iz srede 10. stoletja, ki mu je historiografija dala ime *De administrando imperio* (DAI). Zgoraj naštetih problemih iz hrvaške zgodovine so obravnavani v 29., 30. in 31. poglavju tega spisa. Ker bo podrobnejša predstavitev rezultatov tekstne in vsebinske kritike omenjenih treh poglavij sledila v nadaljevanju, se sedaj seznanimo z rezultati Nade Klaić.

Potek njenega razpravljanja je sledeč: Na osnovi vira, iz katerega je izhajala, je prišla do zaključka, da so vesti o Beli Hrvaški kot pradamovini dalmatinskih Hrvatov ter celoten »avarski kompleks« ki govori o tem, kako so Hrvatje, ki so prišli iz Bele Hrvaške v Dalmacijo, tam naleteli na Avare in jih v medsebojnem boju premagali ter zavladali v deželi, izmišljene.² Konstantin Porfirogenet naj bi zaradi zelo neugodnega odnosa Avarov do Bizantinskega cesarstva v 7. stoletju konstruiral zgodbo, po kateri so se bizantinski podložniki, Hrvatje po ukaz: cesarja Herakleja naselili v Dalmacijo in tam premagali Avare. Anonim nam, v 30. poglavju pripoveduje podobno zgodbo o naselitvi Hrvatov v Dalmacijo iz Bele Hrvaške in o njihovi zmagi nad Avari. Bistvena razlika je le v tem, da Hrvatje v njegovem tekstu nastopajo kot samostojno ljudstvo in ne kot orodje v rokah Herakleja in Bizanca. Klaićeva je prepričana, da ta Anonimov tekst nima za podlago resničnih dogodkov, ker »sve da su Hrvati u X. st. bili bolji od današnjih historičara, jedva da bi tri stoljeća nakon tobožnjeg doseljenja nešto mogli znati iz dalekog doba Heraklijeva vladanja«³ ampak je anonim **direktno odvisen** od cesarjevega besedila v 31. poglavju, ki pa je, kot meni, izmišljeno. Anonim ga je le neznatno menjal. Tako je prišla do zaključka, da Hrvatov v Dalmaciji v 7. stoletju sploh še ni bilo in da je potrebno na novo raziskati, ter rešiti vprašanje stare domovine, časa in načina hrvaškega prihoda na Jadran. Problem po njenem mnenju uspešno rešuje Anonimov podatek, da so se določeno število let tudi Hrvatje v Dalmaciji pokoravali Frankom, tako kot prej v svoji domovini.⁴ Avtorica smatra to Anonimovo vest za avtentično in resnično. Dobil naj bi jo iz Hrvaške, kjer naj bi sredi 10. stoletja Hrvatje še pomnili, da so jih Franki spremljali kot neko zlo ne samo v novi, ampak tudi v stari domovini. Iz tega novega vrednotenja vira in tako dobljenega izhodišča, ki hrvaško staro domovino postavlja v deželo, v kateri so bili Hrvatje in je bila hkrati pod Franki, ji ni bilo težko pokazati na Karantanijo. Ta je resnično združevala oba elementa, seveda ne v 7. stoletju, ampak od zadnje četrtine 8. stoletja dalje, ko je Karantanija prišla pod frankovsko oblast (743–788 posredno preko Bavarcev, od 788 direktno pod Franki). Ta čas je tako tudi terminus post quem hrvaške preselitve v Dalmacijo. Vzroke za odhod vidi avtorica v nezadovoljstvu Hrvatov v Karantaniji, v kateri naj bi imeli svojo **posebno politično organizacijo** s svojim arhontom, na kar jo opozarjajo podatki o pagus Crouuati.⁵ Zaradi odpora proti lastnim knezom, ki so kot njihovi vladarji zahtevali, da sprejmejo krščanstvo, so se Hrvatje pod novimi

¹ N. Klaić, O problemima stare domovine, dolaska i pokristjenja dalmatinskih Hrvata, Zgodovinski časopis 38, 1984, 253–270.

² O. c., 258.

³ O. c., 257.

⁴ O. c., 259.

⁵ O. c., 261 sl. in 270 op. 104.

voditelji preselili v Dalmacijo. V novo nastali situaciji pa hrvaški voditelji niso imeli druge izbire, kot da so priznali frankovsko oblast in sprejeli krščanstvo. To naj bi bila cena frankovske pomoči hrvaškim vodjem in hkrati jamstvo za njihov uspeh.⁶

Podobno novo stališče je zavzela Klaićeva, tudi do vesti, ki nam jih dalje pri naša anonimni pisec 30. poglavja DAI. Sporoča namreč, da so se Hrvatje v Dalmaciji v borbi proti Frankom osvobodili in nato sprejeli krščanstvo iz Rima. Glede teh vprašanj osvoboditve in pokristjanjenja se zelo približa in tudi podpira mnenje Šišića, da je treba te dogodke vezati za čas Branimirja in ne Ljudevita Posavskega, kot to misli ostala historiografija. Od njega se razlikuje v toliko, da je osvobodilni boj Hrvatov izpod Frankov časovno raztegnila in njegov začetek postavila v čas Domagoja, konec pa v čas Branimirja (865 oziroma 875–882). V vesti o pokristjanjenju pa naj bi šlo za odmev Branimirjevega povezovanja s papežem Ivanom VIII. in rimsko cerkvijo.⁷

To so glavni rezultati študije. Kolikor držijo, bistveno spreminjajo podobo zgodnj srednjeveške hrvaške zgodovine in hkrati zahtevajo prevrednotenje našega znanja glede teh problemov ter znova odpirajo vprašanja, za katera se je zdelo, da jih je historiografija že uspešno rešila. Ne dotika pa se to delo samo hrvaške zgodovine, ampak v bistveno drugačni luči slika tudi karantansko zgodovino. Na eni strani njeno mnenje o Karantaniji kot stari domovini Hrvatov in posebnem političnem statusu Hrvatov v njej nedvomno oživila Hauptmannovo »hrvaško teorijo«, ki je kritika ni sprejela. Hkrati pa — v kolikor se avtorici pritrudi — zahteva ponoven pretres vprašanja Hrvatov v Karantaniji. Na drugi strani pa rezultati, do katerih je Klaićeva prišla in v katere je trdno prepričana (do katerih pa se mora kritika šele izreči), vnašajo povsem nove elemente v zgodnj srednjeveško slovensko zgodovino in v temelju spreminjajo naše vedenje o karantanski politični in predvsem družbeni zgodovini.

Toda, ali rezultati, do katerih je prišla, res tako prepričljivo držijo kot meni sama in ali so dokazi zanje res tako trdni, da lahko hkrati z njo vzkliknemo: »Uostalom, za mene nema više nikakve šumnje, da je upravo jedan dio karantanskih Hrvata za franačko-avarskih ratova napustio svoju staru domovinu i prešao u Dalmaciju!«⁸

Klaićeva v pričujoči razpravi ni prvič zavzela stališča do teh vprašanj. Nasprotno, o teh problemih je pisala že prej. Tako je v posebni razpravi, objavljeni v Hauptmannovem zborniku,⁹ predstavila svoje mišljenje o nekaterih vprašanjih, glede katerih se ni strinjala z ostalo historiografijo, zlasti z Grafenauerjem,¹⁰ ki se je doslej najbolj temeljito lotil te problematike. Na eni strani je rehabilitirala cesarjev tekst in mu vrnila vrednost v tistem delu, v katerem prikazuje avarsko-slovensko selitev in osvajanje Dalmacije. Na drugi strani pa je proti trdnemu Grafenauerjevemu prepričanju, da Bela Hrvaska ni cesarjeva konstrukcija, ampak da izvira iz hrvaškega ljudskega izročila, izrazila mnenje, da je to izročilo o stari domovini morda vedelo le to, da je ležala na severu.¹¹ V ostalih vprašanjih, tako glede odnosa med obema redakcijama, kot glede tekstne kritike Anonimovega besedila in zgodovinske interpretacije le-tega, pa se je strinjala s stališči, ki jih je zavzel Grafenauer. Podobno stališče je zavzela tudi v drugem tekstu, v katerem je obravnavala ta vprašanja. V svoji Zgodovini Hrvatov v zgodnjem srednjem veku je sicer poudarila, da zaradi pomanjkanja virov diskusija o prvih desetletjih hrvaške zgodovine še ni končana in tudi prva stran hrvaške zgodovine še ne do konca napisana, a je v vseh štirih glavnih točkah sprejela (in zagovarjala) Grafenauerjevo interpretacijo DAI. Tako piše o Beli Hrvaski kot pradamovini Hrvatov, naselitvi v Heraklejevi dobi, enači borbo proti Frankom z uporom Ljudevita Posavskega in postavlja v isti čas tudi pokristjanjevanje.¹²

Več kot očiten prelom med tem in njenim sedanjim stališčem o prvih straneh hrvaške zgodovine, ki se najvidneje odraža v dejstvu, da se avtorica danes ne strinja z nobeno od štirih točk, ki jih je priznavala še leta 1971, je nastal na podlagi obsežne razprave Ljude Margetića o Konstantinu Porfirogenetu in času prihoda Hrvatov.¹³ V njej je avtor kot prvi poskušal postaviti in obraniti tezo, da so se Hrvati naselili v Dalmacijo šele na prelomu 8. v 9. stoletje. Njegovo dokazovanje poteka v dveh smereh. Na eni strani se trudi svojo analizo 29., 30. in 31. poglavja

⁶ O. c., 264.

⁷ O. c., 269.

⁸ O. c., 262.

⁹ N. Klaić, *Marginalia uz problem doseljenja Hrvata*, Razprave I. razreda za zgodovinske in družbene vede SAZU V, 1966 (Hauptmannov zbornik), 19–36.

¹⁰ B. Grafenauer, *Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata*, *Historijski zbornik* (HZ) 5, 1952, 1–56.

¹¹ N. Klaić, *Marginalia*, ... 31 sl.

¹² N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 36–39, 133–140, 191–208.

¹³ L. Margetić, *Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata*, *Zbornik historijskog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 8, 1977, 5–88.

DAI in na njej zgrajeno, hipotezo utrditi s tem, da poskuša dokazati, da je frankovsko-avarska vojna v zadnjem desetletju 8. stoletja tisto zgodovinsko dogajanje in okvir, o katerem v popačeni obliki govori DAI. V tej smeri krepitve svoje teze se naslanja tudi na toponomastično in arheološko gradivo, ki naj bi govorilo v prid njegovemu mnenju. Na drugi strani pa skuša utrditi svoje mišljenje s tem, da pobija rezultate, do katerih so prišli drugi. Svoje puščice je usmeril zlasti proti Grafenauerju in Hauptmannu. Pri tem se trudi dokazati, da je bila preselitev in naselitev Hrvatov v Dalmacijo v času, ki sta ga predpostavila gornja avtorja (ca. 620–630), praktično nemogoča. Ker je Margetić glede časa preselitve Hrvatov (ne pa glede stare domovine) v Dalmacijo enakega mnenja kot kasneje Nada Klaić, ki je prav v Margetićevem delu našla ključ za svoje novo razumevanje in rešitev tega problema, se moramo nekoliko podrobneje in kritičneje ustaviti pri Margetićevem dokazovanju. Pri tem je na tem mestu praktično nemogoče oceniti celo delo v podrobnosti, ker bi to pomenilo, kot je poudaril že Mate Suić¹⁴, napisati novo razpravo, ki bi po obsegu dosegla samo delo. Pozornost bo zato usmerjena samo na tiste glavne dokaze, na katerih temelji Margetićeva razprava.

Da pa bo to, čim bolj narejeno, se mi zdi na tem mestu potrebno in koristno navesti tista mesta iz obeh redakcij DAI (cesarjeva v 29. in 31. poglavju in Anonimova v 30. poglavju), ki prinašajo podatke, pomembne za našo problematiko. S tem bo bistveno olajšano razpravljanje in utemeljevanje tako enih kot drugih stališč. Glede na dejstvo, da je originalen tekst v grščini¹⁵ in da v slovenščini nimamo ustreznega prevoda,¹⁶ sam pa nisem usposobljen za prevajanje, uporabljam na tem mestu srbsko-hrvaški prevod DAI. Sloveniti srbsko-hrvaški tekst bi pomenilo, še bolj oddaljiti se od originala kot se že tako ali tako vsak prevod. Izmed več srbsko-hrvaških prevodov, ki se med seboj razlikujejo le v posameznih besedah, ne pa — kar je bistveno — v smislu pripovedi,¹⁷ je tu predstavljen Grafenauerjev.¹⁸ Po njem je tudi prevzeta razdelitev teksta na posamezne dele.¹⁹

Redakcija A

30. Rasprava o tematu Dalmaciji

I. ... Tada su poklali (Avari, op. P. Š.) sve u gradu (Salona, op. P. Š.) i odonda su zavládali čitavom pokrajino Dalmacijom i utaborili se u njoj. Samo primorski gradovi nisu im se predali, nego su ih zadržali Romani, jer su imali izvor za svoj život u moru. Kad su Avari vidjeli, da je ta zemlja vrlo lijepa, utaboriše se u njoj.

Redakcija B

29. O Dalmaciji i narodima koji u njoj stanuju

I. ... Kad su pak prošli mimo, ovi (Slovani oz. Avari, op. P. Š.) su odmah protjerali Romane i zauzeli prije spome, nuti grad Salona. I za kratko vrijeme, otkako su se tu naselili, počeli su pljeniti Romane, one, koji su stanovali na poljima i u višim naseljima, poubijali su i zauzeli njihove krajeve. Ostali Romani spasili su se u gradove uz more te vladaju njima do sada...

31. O Hrvatima i pokrajini u kojoj sada stanuju

¹⁴ M. Suić, Ocijena radnje L. Margetića: »Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata«, Zbornik historijskog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 8, 1977, 89–100. Glej tudi V. Koščak, Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925–928, HZ 33–34, 1980–1981, 291–355, ki zavrača Margetićevo mnenje o hrvaški naselitvi na Jadran konec 8. stoletja in nato polemiko, ki se je razvila: L. Margetić, Marginalije uz rad V. Koščaka: »Pripadnost istočne obale...«, HZ 36, 1983, 255–286; V. Koščak, O nekim pitanjima hrvatske povijesti u ranom srednjem vijeku, HZ 38, 1984, 211–234, kjer brez osnovnega poznavanja karantanske zgodovine govori o Karantanski Hrvatski okrog gornje Drave in Mure s središčem na Krnskem gradu, ki naj bi kot neodvisna država obstajala v 7. in 8. stoletju; in L. Margetić, Još o dolasku Hrvata, HZ 38, 1985, 227–225.

¹⁵ Izdaje DAI: I. Bekker, Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonnæ 1840; ta izdaja je služila F. Račkemu pri njegovih izdaji v Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium VII, Zagrabiae 1877; Gy. Moravcsik — J. H. Jenkins; Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio, Budapest 1949.

¹⁶ Prevedeni so le posamezni krajši deli, ne pa dotična poglavja v celoti: J. Rus, Kralji dinastije Vsevladičev, Ljubljana 1931, 191–194 (Sovretov prevod); L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, Bulčev zbornik — Strena Bulčiana, 1924, 541–544; B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladave v Spodnji Panoniji, Zgodovinski časopis VI–VII, 1952–1953, 171–172.

¹⁷ Pri tem je pomembno vedeti, da so podatki, ki sta jih pri pisanju svojih tekstov uporabila tako cesar kot Anonim, doživeli z njune strani redakcijo in je že tu lahko prišlo do razlik glede na vir.

¹⁸ B. Grafenauer, Prilog kritici..., 12–14; ostali srbsko-hrvaški prevodi: N. Tomašić, Život i djela cara Konstantina VII. Porfirogenita, Vjesnik kr. hrv.-slav.-dalmat. zemaljskog arhiva 20, 1918, 63–83; B. Ferjančič, Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije II, Beograd 1959, 9–46; N. Klaić, Povijest Hrvata..., 134–136, ki pa se le minimalno in u bistvu zanemarljivo razlikuje od Grafenauerjevoga prevoda; L. Margetić, Konstantin Porfirogenet..., 7–10.

¹⁹ V razdelitvi 29. in 31. poglavja se Grafenauer drži strukture, ki jo je tekstu dal cesar sam, ki posamezne razdelke začneja z »Da« (Ott). Pri Anonimovem 30. poglavju, kjer ni takšne ali podobne stilске podlage za razdelitev teksta pa je Grafenauer tekst razdelil glede na vsebinsko zaokrožene sklope.

Redakcija A

II. 1. Hrvati su pak stanovali u ono vrijeme (2. s onu stranu Bavorske), gdje su danas Bjelohrvati. Jedan od njihovih rodova, naime petoro braće, Klukas i Lobelos i Kosentzes i Muhlo i Hrobatos, i dvije sestre, Tuga i Vuga, odjelili su se od njih i došli zajedno sa svojim narodom u Dalmaciju i našli Avare u posjedu te pokrajine.

3. Pošto su neko vrijeme međusobno ratovali, pobijedili su Hrvati, neke su od Avara poklali, ostale prisilili da se pokore. Otada su u toj pokrajini zavlada Hrvati; (4. i sada još ima u Hrvatskoj potomaka Avara i vidi im se, da su Avari.)

5. (Ostali Hrvati su pak blizu Franačke i nazivaju se danas Bjelohrvati ili bijeli Hrvati te imaju svog vlastitog arhonta; a podložni su Otonu, velikomu kralju Franačke i Saske, nekršteni su i žive u tzbini i prijateljstvu s Madarima.)

6. (Od Hrvata pak, koji su došli u Dalmaciju, odjelio se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom; a i oni su imali samostalnog arhonta, koji je također sam slao arhontu Hrvatske darove u ime prijateljstva.)

III. 1. Neko vrijeme pak bili su (2. i) Hrvati u Dalmaciji podvrgnuti Francima, (2. kao i ranije u njihovoj domovini); Franci su pak prema njima bili tako okrutni, da su ubijali Hrvatima dojenčad te je bacali psima. Budući da Hrvati to od Franaka nisu mogli podnositi, pobunili su se protiv njih i ubili arhonte, koje su imali od njih. Zato se na njih digla iz Franačke velika vojska, i pošto su međusobno sedam godina ratovali, kasno i s mukom pobijedili su Hrvati, i poubijali sve Franke i njihova arhonta, nazvanog Kotzilis.

3. Otada su ostali samostalni i slobodni te su iz Rima zatražili sv. krst, i poslali su im biskupe i pokrtili ih za vladu Porina, njihova arhonta.²⁰

Redakcija B

II. 1. Da Hrvati, koji sada stanuju u djelovima Dalmacije, potječu od nekrštenih Hrvata, nazvanih i »bijeli«, koji stanuju s onu stranu Turske, blizu Franačke i graniče sa Slavenima, nekrštenim Srbima. Ime »Hrvati« znači na slavenskom narječju toliko kao »oni, što imaju mnogo zemlje«. Ovi Hrvati bili su pribjegli romejskom caru Herakliju, još prije što su pribjegli Srbi istome caru Herakliju, u doba, kad su Avari oružjem protjerali odanle Rome, koje bijaše onamo doveo car Dioklecijan i ondje im odredio boravišta. Zato su se i nazvali Romanima, jer su bili iz Rima i postali kolonisti u onim zemljama, to jest u Hrvatskoj i Srbiji, kako se danas nazivaju. Kad su prema tome Romani za vrijeme istoga cara Heraklija bili protjerali, ostalo je njihovo zemljište pušto. Tada su Hrvati na zapovijed cara Heraklija pograbili oružje, istjerali iz tih krajeva Avare i naselili se po naređenju cara Heraklija u zemlji Avara, gdje danas stanuju. A u to doba su Hrvati imali Porgina oca za vladara.

3. (Da velika Hrvatska, zvana i bijela, do danas nije krštena, kao ni susedni joj Srbi. Ona podiže manje konjaništva, istotako i pješadije, nego krštena Hrvatska, jer ih neprestano pljačkaju Franci i Madari i Pečenezi).

2. Car Heraklije pak je poslao i doveo iz Rima svećenike i načinio od njih nadbiskupa i biskupa te svećenike i dakone, i pokrstio je Hrvate; a imali su ti Hrvati u to doba arhonta Porga.

²⁰ B. Grafenauer, Prilog kritici... 28 st., je ob analizi teh dvoh redakcij poročila o naselitvi Hrvatov prišel do naslednjih zaključkov, ki v glavnem držijo še danes. Cesarjev tekst v 29. in 31. poglavju (napisan 948/949) — redakcija B — je starejša redakcija poročila in je sestavljena na temelju manj obsežnega in preciznega gradiva kot novejša redakcija v 30. poglavju. Pokvarjena je s Konstantinovimi dodatki, ki izražajo izrazito probizantinsko tendenco (npr. vloga Herakleja pri selitvi Hrvatov). Novejša

L. Temelj Margetičeve razprave predstavlja poizkus, dokazati direktno iz DAI hrvaško selitev na jug konec 8. stoletja. Pri tem izhaja iz prepričanja, da po 30. poglavju od časa prihoda Hrvatov v Dalmacijo do njihove osvoboditve izpod Frankov²¹ ni minilo mnogo časa, največ nekaj desetletij. Čeprav v sodobni historiografiji prevladuje mišljenje, da so Hrvati prišli v Dalmacijo po zavzetju Salone še za cesarja Herakleja, Margetič poudarja, da ni v redakciji A (I, II — 1) niti ene besede o razdobju, ki je prešlo od avarske osvojitve Dalmacije do prihoda Hrvatov. Tako meni, da ni razloga, da te dogodke datiramo v 7. stoletje. Svojo kronologijo nato zgradi na naslednjih Anonimovih podatkih: po prihodu se Hrvati **nekoliko let** borijo z Avari in zmagajo; Hrvati se **določeno število let** pokoravajo Frankom; Hrvati se upro in se **sedem let** borijo s Franki. Nato računa: »Izvjescni broj godina piscu 30. glave ne može očitno biti mnogo veći od, recimo, deset godina. To znači, da je od dolaska Hrvata do svršetka hrvatskog ustanka protiv Franka prošlo, recimo, 27 godina. Ako predpostavimo da hrvatska narodna tradicija misli na hrvatski ustanak pod Ljudevitom koji je slomljen 822. godine, onda bi to značilo da su Hrvati po računu pisca 30. glave došli 795. god., tj. negdje krajem VIII. st., u koje se dobajzaista i zbivaju borbe Franka s Avarima».²²

Margetičeva kronologija že sama na sebi, ne da bi pri tem upoštevali tudi zgodovinski okvir, v katerega jo postavlja (resnične frankovsko-avarske vojne konec 8. stoletja in ne avarsko-hrvaški in frankovsko-hrvaški boji, o katerih govori DAI), ima toliko šibkih točk, da ne vzdrži resne kritike. Njegovo računanje je brez realne podlage: Če je za število 7 (let borbe Hrvatov s Franki) še dobil neko oporo v Anonimovem tekstu, ki je sprejemljiva, čeprav z rezervo, saj se v ljudskem izročilu takšni kronološki podatki zelo radi sprevržejo v tki. »ljudska števila«, kar 7 nedvomno je, pa povsem samovoljno in brez kakršnekoli, niti najmanjše podlage predvideva za »nekoliko oziroma določeno število let« (A II — 3, A III — 1) obdobje

redakcija v 30. poglavju se glede na to tendenco tako bistveno razlikuje od Konstantinovega teksta, da ne more izvirati od istega avtorja, ampak jo je treba pripisati nekemu neznanimu interpolatorju Konstantinovega dela. Po vsej verjetnosti je nastala v času med 959 (Konstantinova smrt) in 973 (smrt Ottona I.); gotovo pa med 955 (poraz Madžarov pri Augsburgu) in 973. Ta čas med zapisom prve in druge redakcije je bil uporabljen za zbiranje novih in preverjanje starih podatkov. Glede na vse to lahko po Grafenauerjevem mnenju kot vir o selitvi Hrvatov na jug uporabljamo samo redakcijo A (30. poglavje). Starejša, cesarjeva redakcija pa nam lahko služi samo kot pomoč pri kritični analizi redakcije A, v nobenem primeru pa ne kot samostojen vir (z redkimi izjemami; Klis npr.). — Od Hauptmannove razprave Prihod Hrvatov, 515–545, hrvaški prevod Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, 86–127, velja v historiografiji, da je v 30. poglavju ohranjeno — z nekaterimi izjemami — hrvaško ljudsko izročilo, katerega odsev se da zaslediti tudi v redakciji B, ki pa je zaradi cesarjeve tendencioznosti bistveno pokvarjeno. Grafenauer se strinja s Hauptmannom, da je v 30. poglavju zabeleženo ljudsko izročilo, vendar ne enotno, kot je to mislil Hauptmann. Grafenauer je v 30. poglavju ugotovil tri sklope ljudskega izročila. Tem so dodane vesti, ki očitno niso njegov del, ampak jih je dodal Anonim in so v našem tekstu označene z oklepajem (kar seveda ne pomeni, da (večinoma) ne vsebujejo resničnih podatkov; grele za to, da se v večini primerov nanašajo na poznejši čas, v glavnem na 10. stoletje). Prvi sklop izročila predstavlja A I, od katerega prinašamo samo njegov zadnji del in govori o avarski (slovanski) osvojitvi Dalmacije v Salone. Po Grafenauerjevem mnenju je treba njegov izvor iskati v izročilu dalmatinskih Romanov v Splitu. TS tem mnenjem se ne strinja B. Ferjančič, Vizantiski izvori ... II, 29 op. 78, isti, Struktura 30. glave pisca De administrando imperio, Zbornik radova vizantološkega inštituta 18, 1978, 67–79; glej tudi N. Klaić, Marginalia ..., 11 sl., ki glede verodostojnosti opisa avarsko-slovanskega osvajanja Dalmacije rehabilitira cesarja pisca (B I). Podobno skuša za vsako ceno obraniti pisca 29. poglavja, tudi R. Novaković, Nekaj zapazanja o 29. i 30. glavi De administrando imperio, Istorijski časopis XIX, 1972, 5–54; glej kritiko, pri N. Klaić, Najnoviji radovi o 29., 30. i 31. poglavju u djelu De administrando imperio cara Konstantina VII. Porfirogeneta, Starohrvatska prosvjeta 15, 1985, 33–35. V vsakem primeru za nas A I (B I) ni bistvenega pomena, saj se opis hrvaške selitve na jug začneja z A II (B II). Ta drugi sklop izročila nima z A I nobene neposredne zveze. Gre za hrvaško ljudsko izročilo, ki se začneja z vrsto plemenskih eponimov. A III prav tako predstavlja hrvaško ljudsko izročilo, vendar glede na časovno razliko med dogodki, ki jih opisujeta A II in A III (približno 2. i 3. stoletje), Grafenauer upravičeno sklepa, da gre tu za tretji sklop, oziroma nov kompleks hrvaškega ljudskega izročila. Njegova slabotna sled se je ohranila v B II, v poročilu o pokristjanjevanju. — Kot dodatke ljudskemu izročilu je Grafenauer označil naslednje podatke: A II — 2, ki lokalizira Belo Hrvatsko s sklicevanjem na Bavarsko. Gledano iz Dalmacije je takšna lokalizacija nemogoča in verjetno iz vira iz bizantinskih Benetk. Podobno tudi A II — 4 ni del ljudskega izročila, saj ne spada v zgodovino, ampak v sodobno etnografijo; podobno že L. Hauptmann, Prihod Hrvatov ..., 541. A II — 5 opisuje položaj Belih Hrvatov po letu 955, torej v najnovejši dobi in tudi ni del ljudskega izročila. Da gre za drugi vir dokazuje podobna informacija v B II — 3. Za A II — 6 je že L. Hauptmann, Prihod Hrvatov ..., 541, dokazal, da je vrinjen med A II — 5 in A III — 1, ker razbija njuno miselno zvezo. A III — 2 je tako tesno povezan z A II — 5, da gre tu po mnenju Grafenauerja za stilistično povezovanje dveh odlomkov ob priliki končne obdelave gradiva in ne za ljudsko izročilo. Pri tem je pisec naredil vsebinsko napako, saj so se Hrvati, kot pravi Grafenauer, odselili iz Bele Hrvatske preden je njihova dežela prišla pod Franke. Se bolj pomembno pa je, da je podatek v A III — 2 v direktnem nasprotju s podatkom v A II — 3, kjer Anonim trdi, da so po zmagi nad Avari Hrvati zavladali Dalmaciji. Glej tudi M. Suić, Očljena radnje ..., 92; nasprotno pa seveda A III — 2 kot del ljudskega izročila zagovarjata L. Margetič, Konstantin Porfirogenet ..., 15 in N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 259, pri čemer L. Margetič, Još o dolasku Hrvata, 232, tega podatka nima za verodostojnega. Pričujoći diskurz o vsebinski kritiki c. 30 DAI ne navaja vseh mišljenj glede interpretacije posameznih delov teksta in je v tem oziru pomanjkljiv; vendar lahko bralec vsa preostala — za nas v tem trenutku nebistvena — mišljenja najde v opombi in navedeni literaturi.

²¹ L. Margetič, Konstantin Porfirogenet ..., 24, govori na tem mestu o hrvaški osvoboditvi izpod avarske oblasti, kar je očitno lapsus. Po DAI Hrvati nikoli niso bili podložni Avarom, ampak obratno (A II — 1, 3); osvobodili pa so se frankovske oblasti (A III — 1).

²² L. Margetič, Konstantin Porfirogenet ..., 24.

desetih let. V resnici kronološka oznaka takšnega tipa ne dopušča tako eksaktnega zaključka. Lahko pomeni 3, 10, 30 ali kakšno drugo število let. Zato rezultat, ki ga je, glede hrvaškega prihoda v Dalmacijo izračunal Margetić, ne more biti sprejemljiv.²³ Matematika, ki jo hoče Margetić uporabiti v podkrepitev in dokaz svoji tezi, tega ne dovoljuje.

Druga okoliščina, ki ne govori v prid njegovi matematiki, je dejstvo, da pri svojem računanju ni natančno sledil Anonimovi pripovedi. Ta je za relativno kronologijo še kako pomembna. Po Margetićevi interpretaciji teksta je nekajletni hrvaški borbi in zmagi nad Avari sledila nekajletna pokornost Frankom. V resnici nas Anonim obvešča o sledečem: Hrvati so po nekaj letih medsebojnih bojev premagali in pokorili Avare in od takrat držijo to zemljo Hrvati (A II — 3); šele nato sledi podatek o hrvaški podložnosti Frankom (A III — 1).²⁴ Ta vest, mimo katere je šel Margetić brez najmanjše pripombe, bistveno razteguje kronologijo, ki jo skuša sam uveljaviti. Težko si je namreč predstavljati, da bi Hrvati v 27 letih, ki jih je Margetić izračunal kot čas med njihovim prihodom v Dalmacijo in osvoboditvijo izpod Frankov, najprej v nekajletnih borbah premagali Avare, nato nekaj časa sami gospodovali, bili nato določeno število let pod Franki, se sedem let borili z njimi in se osvobodili! Po drugi strani pa se podatka o hrvaškem gospostvu v Dalmaciji in o njihovi podložnosti Frankom medsebojno vsebinsko izključujeta. Interpretirati se ju da le tako, kot je ugotovil Grafenauer,²⁵ da je minilo med njima daljše razdobje ter da spada A II — 3 v čas neposredno po hrvaški naselitvi v 7. stoletju, A III — 1 pa v začetek 9. stoletja. Hkrati predstavlja A III — 1 začetek novega, drugega sklopa hrvaške tradicije, ki se nam je ohranila v 30. poglavju DAI in ni v neposredni zvezi z A II.²⁶

Kakorkoli predstavlja — zaradi pomanjkanja virov — mnenje o datiranju prihoda Hrvatov v Dalmacijo s pomočjo Herakleja (B II — 1) le izhod v sili in se ga samo na podlagi podatkov, ki jih prinaša Konstantin Porfirogenet, ne da dokazati, se vendarle zdi, da vsebuje nekatere elemente, ki jih kritika tega mnenja ni uspela uspešno zavrniti. Od Hauptmannovih raziskav²⁷ je razjasnjeno, da je Heraklejeva odločilna vloga v najstarejši zgodovini Hrvatov, kot jo prinaša redakcija B DAI, plod Konstantinove tendencioznosti in je Heraklejevo ime potrebno črtati iz te tradicije. Veliko vprašanje pa je, ali Hrvati res niso prišli prav v Heraklejevi dobi. Kot dokazuje usoda Salone,²⁸ govori Konstantin resnico, ko pravi, da so bili Romani v Dalmaciji pregnani od Avarov (Slovanov) v času cesarja Herakleja (B I, II — 1). Podobno lahko mislimo glede časa prihoda Hrvatov. Zato se zdi, da Hauptmannovo mnenje ni tako neutemeljeno: »Kajti hrvatsko narodno izročilo, trideseto poglavje, Herakleja sploh ne pozna, ampak stavi prihod Hrvatov le okroglo v dobo nedolgo po zavzetju Solina. Toda takrat je vladal v Bizantu Heraklej, a to je bilo Konstantinu dovolj, da je spravil tega cesarja v zvezo s Hrvati in naposled v svojem bizantinskem ponosu trdil, ne samo da so Hrvati uničili Obre v Heraklejevi dobi, temveč celo v njegovem imenu;»²⁹ je pa seveda samo po sebi nedokazljivo.

Margetić se je zavedal, da njegova kronologija prihoda Hrvatov, izračunana iz 30. poglavja DAI, ne stoji trdno. Zato jo je poskušal utrditi z »nekim izravnijim dokazom«, ki ga je iskal v toponomastiki in arheologiji. Tako naj bi večje število toponimov tipa Obrov, Obrovac, ki se nahajajo v Liki, Dalmaciji in Bosni, govorilo o časovno daljši prisotnosti Avarov na tem področju. Dalje sklepa, da je neverjetno, da bi tolikšno število takšnih toponimov lahko nastalo v sorazmerno kratkem času avarskega gospostva, če bi Hrvati res prišli in premagali Avare že v prvi polovici 7. stoletja.³⁰

Proti tej Margetićevi interpretaciji govori več dejstev. Najprej etimološko ni nujno, da so toponimi tipa Obrov povezani z Avari (Obri), ampak jim za podlago lahko služi slovanska beseda obrov v pomenu jama, okop, mesto, obkroženo z utrdbo,

²³ Simptomatično je, da avtor kronologijo prihoda Hrvatov v Dalmacijo, ki jo je vzpostavil v zelo hipotetični obliki, v nadaljevanju svoje razprave že uporablja kot gotovo dejstvo, na podlagi katerega mora potem prevrednotiti vse dosedanje vedenje o frankovsko-avarskih vojnah konec 8. stoletja: L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 48—65.

²⁴ Za podatke med A II — 3 in A III — 1 (A II — 4/6) je kritika z dovolj tehtnimi argumenti dokazala, da gre za poznejše vložke in ne za ljudsko izročilo; glej op. 20.

²⁵ B. Grafenauer, Prilog kritiki ..., 29.

²⁶ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 257 sl., misli, da si je cesar — pisec izmislil celoten avarski kompleks (B II), katerega je Anonim z določenimi spremembami prevzel (A II — 1, 3). O tem mnenju v nadaljevanju.

²⁷ L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 544; B. Grafenauer, Prilog kritiki ..., 27.

²⁸ O času padca Salone: F. Bulić, O godini razorenja Salone, Izabrani spisi, Split 1984, 291—331; I. Marović, Reflexions about the year of the destruction of Salona, Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 77, 1984, 293—314; N. Jakšić, Constantine Porphyrogenitus as source for destruction of Salona, prav tam, 315—326; glede kontinuitete pa Z. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u saloničanskom ageru u ranom srednjem vijeku, Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 75, 1980, 189—217.

²⁹ L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 544.

³⁰ L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 65—67.

česar se je avtor sam zavedal.³¹ Toda tudi v kolikor so ti toponimi v zvezi z Avari, je povsem možno, da so nastali v sorazmerno kratkem času. To dokazuje slovenska zgodovina. Iz današnje Koroške, stare Karantanije, so znana tri krajevna imena, ki jih jezikoslovci povezujejo z Avari: Vovbre/Haimburg (1103 kot Huneburg) pri Velikovcu, Obrije/Abriach med Dravo in Malim Obirjem in v listini iz 1106—1139 omenjeni Abrinteburcstal, ki ga je Jaksch iskal v Labotski dolini.³² Ve se, da je slovan-sko-avarski naselitveni val preplaval vzhodne Alpe šele proti koncu 6. stoletja. Že sredi 20. let 7. stoletja pa so se karantanski Slovani pridružili Samovemu uporu. Samostojnost jim je uspelo ohraniti tudi po propadu njegove zveze, vse do prihoda pod Franke v 8. stoletju.³³ Avarski toponimi na Koroškem so tako lahko nastali samo v prvi četrtini 7. stoletja! Najbolj trden dokaz, da ne smemo toponimov tipa Obrov interpretirati v smeri, kot je želel Margetić, pa nedvomno predstavlja samo 30. poglavje DAI, kjer sodoben podatek govori, da so na Hrvaškem še sredi 10. stoletja živeli Obri (A II — 4), gospodarji v deželi pa so bili Hrvati. Obrski toponimi tako niso v nasprotju z virom: V tem smislu nam lahko kažejo na avarske otoke sredi slovanskih krajev. Podobno kot razni Baierdorfi in bavarske hube pri Slovencih.³⁴

Glede redkih avarskih arheoloških sledov, na tem prostoru velja isto opozorilo, da ne prihajajo v nasprotje z A II — 4 in da nam prezentirani arheološki material v nobenem primeru ne more pričati o politični strukturi, ampak samo o etnični prisotnosti Avarov.

Tretji temelj Margetičeve razprave predstavlja poskus umestiti hrvaško selitve na jug v okvir frankovsko-avarskih vojn konec 8. stoletja. Pri tem je avtor naletel na nepremagljive težave, ki jim ni bil kos: Rešiti jih je hotel s prav neverjetno konstrukcijo, ki vsebuje tako očitne anahronizme, da kritika ni potrebna.³⁵ Njegova naselitve Hrvatov izgleda takole: Hrvati v stari domovini so pod frankovsko oblastjo; Avari pozovejo te iste Hrvate, frankovske podložnike, v Dalmacijo in jim zaupajo najvažnejše vojaške točke; Hrvati se razidejo z Avari in se pridružijo Frankom v vojni proti Avarom; Hrvati se uprejo Frankom in se osvobodijo; čas: manj kot tri desetletja.³⁶

Tako je ostala samo še tista bistvena točka Margetičeve razprave, v kateri skuša utrditi svoje mnenje s pobijanjem Hauptmannove in Grafenauerjeve teze o hrvaški selitvi na jug preko avarske države v letih 622/623 (oziroma po 626 pri Hauptmannu).³⁷ Takrat naj bi se Avari pripravljali na nov udarec proti Bizancu in v ta namen koncentrirali svoje sile na jugovzhodu avarskega področja, kar naj bi oslabilo avarsko prisotnost v Panoniji in olajšalo hrvaški prehod skozi njo v Dalmacijo.³⁸ Že Grafenauer se je zavedal, da samo z analizo bizantinsko-avarskih odnosov ne more direktno dokazati hrvaške selitve v Dalmacijo in je zato poudaril, da gre samo za verjeten in nedokazljiv razvoj. Že zaradi tega Margetičevo dokazovanje, da v letih 622/623 na avarsko-bizantinski meji ni bilo nobenih bojov, ne more hkrati zavrniti teze o hrvaški selitvi v tistem času. Resnica je, kar trdi Margetić, da noben bizantinski vir ne prinaša izrecnih podatkov, da so se Avari že leta 622/623 bojevali proti Bizancu. Toda hkrati ti viri odražajo stanje trajne napetosti med obema stranema.³⁹ V takšni situaciji se je Heraklejs trudil za vsako ceno in ob poniževalnih pogojih ohraniti mir, pri čemer se je celo izpostavil nevarnosti, da bi ga leta 622 Avari pred samim obzidjem Carigrada ujeli. Vse to pa seveda dopušča domnevo, da so Avari zaradi napetosti na meji z Bizancem koncentrirali svoje sile na jugovzhodu, čeprav viri direktno ne govorijo o tem in se tega seveda tudi ne da dokazati. Zato je Margetičev napor zaman. Samo na podlagi analize avarsko-bizantinskih odnosov v letih 620/625 ne more dokazati, da hrvaške selitve skozi Panonijo 622/623 ni bilo.⁴⁰ V zgodovini je iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka znanih dovolj primerov, ko pred prodirajočimi ljudstvi ni vzdržala nobena meja in sila. Gledano iz te perspektive je morebitni prehod — lahek ali težak — Hrvatov skozi Panonijo 622/623 gotovo bil mogoč.

Nada Klaić je predober zgodovinar, da ne bi opazila teh šibkosti in trhlости Margetičeve teorije. Svoje pomisleke je izrazila že pri njegovem računanju časa prihoda

³¹ P. Skok, Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II, Zagreb 1972, 535; F. Bezla, Etimološki slovar slovenskega jezika II, Ljubljana 1982, 233; M. Sulc, Ocijena radnje ..., 97; L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 66 op. 155.

³² E. Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten I, Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen, Klagenfurt 1956, 60.

³³ Okvirno o tem Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, 103 sl.

³⁴ M. Kos, Slovenska naselitve na Koroškem, Koroški zbornik 1946, 57; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I, Ljubljana 1970, 80; glej še op. 77 tega teksta.

³⁵ Primerjaj M. Sulc, Ocijena radnje ..., 92 sl.; N. Klaić, Najnoviji radovi ..., 36—44.

³⁶ L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 48—65, 81—84.

³⁷ L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 31—48.

³⁸ B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 44.

³⁹ Primerjaj M. Sulc, Ocijena radnje ..., 95.

⁴⁰ N. Klaić, Najnoviji radovi ..., 40; ista, O problemima stare domovine ..., 254, se strinja, da je Margetiću uspelo pobiti Grafenauerjevo mišljenje o hrvaški selitvi 622/623.

Hrvatov iz DAI, kjer se »zapaža, prije svega, da mu računi nisu tako sigurni kako se na prvi pogled čini«.⁴¹ Se, zlasti, ker je Klaičeva mnenja, da boja in osvoboditve izpod Frankov ne predstavlja upor Ljudevita Posavskega, ki ga je Margetić vzel za izhodišče svojega računanja prihoda Hrvatov,⁴² ampak obdobje, začeto z Domagojem in končano z Branimirjem (865—882): Tudi se ne strinja z Margetićevim dokazovanjem na podlagi arheologije in toponomastike: »U prvom redu zato što je, kako mi se čini, površan, a osim toga, prema mojemu uvjerenju, nikakva toponomastika ne može svjedočiti o historijskim procesima u 7. i 8. stoljeću«.⁴³ Še ostrejšje je njeno mnenje glede poskusa zbiti hrvaško-avarske in hrvaško-frankovske boje v frankovsko-avarske vojne konec 8. stoletja: »Te su tvrdnje toliko neosnovane da se ne mogu niti pobijati«.⁴⁴ Tako je edina točka, v kateri se strinja z Margetićem, njegova analiza avarsko-bizantinskih odnosov v dvajsetih letih 7. stoletja in zavračanje Grafenauerjeve teze o hrvaški naselitvi v Dalmacijo 622/623.⁴⁵

Po takšnem, v celoti gledano, izrazito negativnem mnenju o Margetićevem delu, nas več kot preseneti njen zaključek, da ostaja »kao trajna vrijednost« Margetićeve rasprave njegovo uspešno premještanje hrvatskog dolazka iz VII. u kraj VIII. stoljeća.⁴⁶ Tako je nastalo paradoksalno stanje, v katerem Klaičeva na eni strani pobija Margetićevo dokazovanje, na drugi pa brani njegov rezultat! Ta se je brez prave podlage v dokumentaciji spremenil v idejo,⁴⁷ ki jo je Klaičeva prevzela z namenom, da jo obrani.

S tem pa se odpre eno osnovnih vprašanj, vprašanje metodologije. Avtorica sicer proklamira načelo, da je k analizi vira treba pristopiti brez vnaprej narejenih zaključkov, ki bi vplivali na rezultat.⁴⁸ Vendar se zdi, da dela ravno obratno. Problema ni reševala v istem vrstnem redu, kot teče razprava, kjer najprej ugotavlja neuporabnost A I — 1/3, nato pa dokazuje verodostojnost A III — 2! V resnici je k problemu pristopila z že izoblikovanim rezultatom, s prepričanjem v pravilnost Margetićeve ideje o hrvaški naselitvi konec 8. stoletja, čeprav je seveda vedela, da njegova argumentacija ne zdrži kritike. Zato je morala to idejo oziroma misel opreti na novo podlago in ji poiskati nova izhodišča.

Edino mesto v Anonimovem tekstu, ki ga je za to lahko uporabila, je vest o hrvaški podložnosti Frankom v stari in novi domovini (A III — 1, 2), ki jo je povezala s Hrvati v Karantaniji. Tu je naletela na prvo težavo. Če se prizna verodostojnost A III — 2, potem se hkrati odzema atribut resničnosti Anonimovi vesti, ki postavlja staro hrvaško domovino v Belo Hrvaško, saj ta tudi konec 8. stoletja ni bila pod Franki, in vesti, ki govori o hrvaškem gospostvu v Dalmaciji po zmagi nad Avari (A II — 1, 3). Prva stvar, ki jo je morala zato narediti v obrambo A III — 2, je bila, pokazati, da A II — 1, 3 ni hrvaško ljudsko izročilo, kot trdi ostala novejša historiografija. Kot argument navaja samo mnenje, da Hrvati sredi 10. stoletja niso nič vedeli o dogodkih iz lastne zgodovine pred 3 stoletji (v 7. stol.). Neupravičljivost tega argumenta potrjuje kar sama avtorica, ko v nadaljevanju, v obrambi A III — 2 trdi, da so Hrvati »još sredinom X. st. pamtili (podčrtal P.Š.) da ih Franci prite kao neka zla kob ne samo u novoj domovini, nego i ranije u staroj postojbini«.⁴⁹ Pri tem dejstvo, da gre pri slednji trditvi — v razliko od predhodne — za približno polkrat krajšo dobo (poldrugo stoletje), v kateri naj bi se ohranil spomin na pretekle dogodke, ni najvažnejše. Bistveno je, da moramo za obdobje popolne nepismenosti v krogih, v katerih se ohranjajo takšne vesti iz narodne zgodovine, predpostaviti iste mehanizme njihovega prenosa (ustno izročilo) za oba primera. Zato je metodološko povsem nedopustno, da avtorica v obeh primerih ne izhaja iz enakih izhodišč. Hkrati pa naš več primerov iz zgodovine — npr. srbske ljudske pesmi o usodi njihove srednjeveške države ali slovenska o Kralju Matjažu (Matiji Korvinu) ali dejstvo, da je na Koroškem še v 16. stoletju obstajala zavest o nenemškem izvoru koroške vojvodine⁵⁰ itd. — prepričuje, da so se posamezni bistveni momenti iz narodne zgodovine ohranili skozi enako dolga ali še daljša obdobja, kot za naš primer ne misli Klaičeva.

Prav tako ne govori v prid njene teze A II — 1, kjer se kot vodje hrvaške selitve v Dalmacijo pojavlja 5 bratov in 2 sestre. Ljudsko izročilo kot izvor podatkov

⁴¹ N. Klaič, Najnoviji radovi ..., 38.

⁴² Glej opombo 22.

⁴³ N. Klaič, Najnoviji radovi ..., 43.

⁴⁴ N. Klaič, Najnoviji radovi ..., 42; ista, O problemima stare domovine ..., 255—257.

⁴⁵ N. Klaič, Najnoviji radovi ..., 40; ista, O problemima stare domovine ..., 254.

⁴⁶ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 257.

⁴⁷ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 253: »Točno je da je Margetić mnoge misli samo nabacio, mnoge ostavio nedorečenima, no unatoč tome ostaju njegove ideje koje se u daljem radu na DAI ne smiju mimoići«.

⁴⁸ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 257.

⁴⁹ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 259.

⁵⁰ D. Mihelič, Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja, Zgodovinski časopis 31, 1977, 291. Izjava koroškega deželnega glavarja Veita Welzerja l. 1523.

v A II — 1 dokazujeta dve dejstvi. Niz plemenskih eponimov, s katerimi se takšna izročila ponavadi začenjajo,⁵¹ in ljudsko število 7 (5 bratov + 2 sestre). To sta gotovo elementa ljudskega izročila, kjer se posamezni podatki pojavljajo v zelo poenostavljeni; personificirani in hkrati klišejski obliki. Koliko so ti podatki resnični, pa je povsem drugo in na tem mestu nebištevno vprašanje.⁵²

Korak, ki je sledil zavračanju hrvaškega ljudskega izročila in s katerim je hotela avtorica dokončno obraniti A III — 2, predstavlja njen poizkus, dokazati, da je Anonim prevzel (z določenimi spremembami) podatke v A II — 1, 3 od Konstantina (B I — 1); ta pa si jih je zaradi bizantinske slave preprosto izmislil in so tako kot vir neuporabni. »Anonim ima pred sobom carev tekst koji ne smije očito mnogo mijenjati, ali ga smije nadopuniti nekim vlastitim zaključcima koji i ne moraju baš biti u skladu s carevim pisanjem.... I kad je već iz poštovanja (?; op. P. Š.) preuzeo od cara više što mu je to moglo biti drago, odlučio je rehabilitirati Hrvate i od tobožnjih Heraklijevih podanika učinio ih je pobjednicima nad Avarima. To temeljito Anonimovo ispravljanje careva neiskrena teksta o hrvatsko-avarskom odnosu odvođa ga, kako smo vidjeli, do druge krajnosti (po Klaićevu ne drži ne Konstantinova ne Anonimova trditve, ampak so Hrvati pod Franki: A III — 1, 2; op. P. Š.) ali on se bez dvojbe (?; op. P. Š.) nije mnogo za to zabrinjavao. Smatrao je valjda svoj grijeh manjim od careva (?; op. P. Š.), iako je, vjerojatno, bio svjestan da je takvim pisanjem učinio Hrvate gospodarima Dalmacije već u VII. stoljeću! Prema tome, već na prvu carevu izazovnu laž Anonim ne može ostati miran«⁵³ (ampak se znova zlaže; op. P. Š.).

Prvo, kar lahko ugotovimo, je, da ta konstrukcija v svoji zgradbi ni logična. Kajti če, kot trdi Klaićeva, Anonim na očitno Konstantinovo laž o Hrvatih kot Heraklijevih podložnikih ni mogel ostati miren in se je zato odločil rehabilitirati Hrvate, potem ni logično, da se je sam še enkrat zlagal s tem, da jih je naredil svobodne. Že to, da ni prevzel te Konstantinove trditve, pomeni, da je ravnal samovoljno in da se je distanciral od nje. Zato se mu, ni bilo potrebno še enkrat zlagati, ampak bi isti rezultat dosegel tudi, če bi povedal resnico o hrvaški podložnosti Frankom in tako dejansko rehabilitiral Hrvate. Hkrati pa bi rešil še anahronizem v svoji pripovedi, saj si trditvi v A II — 3 in A III — 1, 2 ne bi bili več v nasprotju. Glede na izobizantinskega Konstantinovega stališča pa je takšen nov Anonimov tekst, ne glede na to, ali v njem nastopajo svobodni Hrvati ali Hrvati kot frankovski podložniki, neuporaben in spet ni razloga, da bi se Anonim lagal. Prav tako ni logična Klaićina trditev, da si je Konstantin izmislil »avarski kompleks« zaradi neugodnega avarsko-bizantinskega odnosa v 7. stoletju in je hotel s pomočjo bizantinskih podložnikov Hrvatov (ki jih je tako potisnil v 7. stoletje) pokazati, kdo je bil dejanski gospodar v Dalmaciji.⁵⁴ Kajti če bi si Konstantin res že vse izmišljeval, bi ta problem lahko rešil elegantneje in za Bizanc gotovo bolj ugodno tako, da sploh ne bi omenjal avarske zasedbe Dalmacije ali pa bi cesarstvo samo naredil za zmagovalca nad Avari; bizantinska slava pa bi bila tako samo še večja.

Edina podlaga, torej, iz katere izhaja njena konstrukcija in na katero se lahko sklicuje, je določena dejanska vsebinska podobnost opisa naselitve Hrvatov v Dalmacijo v obeh redakcijah (A II 1 — 3, B II — 1). To pa je dosedanja historiografija razlagala na veliko bolj sprejemljiv način, ki hkrati rešuje tudi vprašanje zaupanja v Konstantinov tekst.

Grafenauerjeva analiza in primerjava — na Hauptmannovi podlagi⁵⁵ — 31. in 32. poglavja DAI, v katerih je Konstantin obravnaval hrvaško in srbsko selitev, je namreč nedvoumno pokazala, da je cesar v svoji tendencioznosti sam interpoliral

⁵¹ B. Grafenauer, Prilog kritici..., 29; B. Ferjančič, Vizantiski izvori II, 30 op. 82.

⁵² Tako ima B. Grafenauer, Prilog kritici..., 32; isti, Zgodovina slovenskega naroda I, Ljubljana 1978, 409; te eponime za etnonime hrvaških plemen iz severne Dalmacije in Like iz dobe zapisa narodne tradicije (10. stoletje), s čimer se ne strinja N. Klaić, Marginalia..., 34 (18). Dejstvo pa je, da ja po jezikoslovnih raziskavah (F. Ramovš, Praslovensko kaseg..., Edling, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede 2, 1925, 303—326 in K. Ostir, Illyro — Thrakisches, Archiv za arbanasko starinu 1, 1924, 109, 114; isti, K predslavski etnologiji Zakarpatja, Etnolog 1, 1926/27, 1—35) izraz kaseg, ki je skupna podloga trem različnim slovenskim oblikam kosez, kasaz, filološko v zvezi z imenom enega od vodij hrvaške selitve v Dalmacijo v 30. poglavju DAI, Kosentzesom. To gotovo daje obravnavani vesti pri Anonimu neko določeno vrednost, ki jo zato ne moremo preprosto označiti za izmišljeno; hkrati pa si je težko predstavljati, da njen izvor ne bi bil v ljudskem izročilu. Kdaj, kako in zakaj je ta izraz prišel v slovensko zgodovino pa ostaja odprto vprašanje. Primerjaj še B. Grafenauer, Ustoličevanje koroskih vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 29—40, 64; isti, Hrvati u Karantaniji; HZ 11/12, 1958—1959, 221—222. — Glede števila sedem je v historiografiji (glej N. Klaić, Marginalia..., 33) že dalj časa znano, da ga vsebujeja (poleg arhidiakona Tomaža v Historii Salonitani: sedem ali osem plemen plemičev) tudi sosednji madžarska in bolgarska tradicija. Na eni strani to ponavljanje »ljudskega« števila v različnih modelih jemlje podatku, da se je preselilo ravno sedem plemen, verodostojnost; na drugi strani pa prav to klišejsko ponavljanje v različnih izročilih kaže na to, da gre za tipični element ljudskega izročila.

⁵³ N. Klaić, O problemima stare domovine..., 258.

⁵⁴ Isto kot op. 53.

⁵⁵ L. Hauptmann, Konstantin Porfirogenit o porijeklu stanovništva dubrovačkog zaleda, Rešetarov zbornik, 1931, 18—19.

podatke, ki tako tesno povezujejo hrvaško usodo s Heraklejem.⁵⁶ Zato moramo Herakleja v B II — kot je bilo zgoraj že opozorjeno — brisati (Hrvati prebežijo k Herakleju; po njegovem ukazu premagajo Avare; po njegovem ukazu se naselijo v njihovi deželi; on jih. da pokrstiti). Ve se tudi, da je Konstantin sam vnašal v tekst razne svoje etimologije, ki zato prav tako odpadejo. V B II — 1 je to stavek, ki govori, da pomeni ime Hrvat tiste, ki imajo veliko zemlje. V istem odlomku se mora črtati tudi stavek, v katerem so Hrvati imeli ob naselitvi za svojega arhonta Porginega očeta.⁵⁷ Ker je Konstantin razpolagal s podatkom, ki je v skoraj enaki obliki ohranjen v A III — 3, da so se Hrvati krstili v novi domovini za časa Porge (B II — 2), je preprosto konstruiral, da so prišli že prej, dokler je živel njegov oče.⁵⁸ Če sedaj sledimo tako prečiščeni redakciji B, vidimo, da se glede podatkov iz hrvaške zgodovine do 9. stoletja ne razlikuje od redakcije A in da so vse vesti za ta čas v B, ki jih A nima, plod Konstantinovi konstrukcij in da prečiščeni obe govorita isto: Bela Hrvaška je stara domovina dalmatinskih Hrvatov; ti Hrvati premagajo Avare in se naselijo v njihovi deželi, v kateri še danes živijo; krst sprejmejo iz Rima za časa Porge (Porne). Vsebinska podobnost obeh redakcij je tako razjasnjena. Obe sta uporabljali isto predlogo, iz katere sta črpali podatke.⁵⁹ Ta pa je bila — kot smo pokazali zgoraj ob analizi redakcije A — ljudsko izročilo! Tako torej Anonim ni odvisen od Konstantina in ta si ni izmislil »avarskega kompleksa«, kot trdi Klaićeva, ampak je obema služilo za podlago ljudsko izročilo, ki pa ga je Konstantin s svojimi tendencioznimi dodatki v veliki meri pokvaril.

Oboje, da ni Konstantinova konstrukcija in da je del ljudskega izročila, kažejo tudi vesti o Beli Hrvaški. Klaićeva se pri svojem poskusu, da bi dokazala obratno, sklicuje na dejstvo, da sta tako Anonim (A II — 5) kot Konstantin (B II — 1) lokalizirala Belo Hrvaško z bizantinskimi terminom (Turčija za Madžarsko).⁶⁰ To pa ni noben dokaz, saj je bizantinski termin lahko rezultat predelave vesti (redakcije), ki so bile za ta namen zbrane v Carigradu. Nenazadnje je razumljivo, da je uporabljen bizantinski termin, saj je DAI pisan za bizantinske potrebe. Nasprotno pa je Grafenauer pokazal, da lokalizacija Bele Hrvaške z druge strani Turčije (B II — 1) izvira iz Dalmacije in je tako izključeno, da bi bila Konstantinova konstrukcija, ampak se je torej nahajala že v hrvaškem ljudskem izročilu. Da ne more izvirati od drugod, nam kaže sprememba te lokalizacije v redakciji A (II — 2) na osnovi vesti iz Benetk. Če bi namreč izvirala iz Carigrada, vsekakor ne bi bilo potrebno, da se o njej iščejo novi podatki.⁶¹

V tej zvezi je potrebno opozoriti še na nove bistvene elemente, ki jih je k obrambi avtentičnosti ljudskega izročila in vesti o Beli Hrvaški kot stari domovini dalmatinskih Hrvatov — to mu je treba priznati — dodal L. Margetič. Bistroumno je opazil zvezo »Belohrvati tj. Beli Hrvati« v A II — 5, ki jasno dokazuje, da Bela Hrvaška ni šele Konstantinova konstrukcija, ampak je verjetno del ljudskega izročila: samo nekdo, ki je poznal slovanski jezik (Slovan), je lahko vedel, da niso Belohrvati (v grški grafiji Βελοχρῳάτοι) nič drugega kot Beli Hrvati (ἄσπροι Χρῳάτοι) in to pojasnil bizantinskemu informatorju (najverjetneje v Dalmaciji), ki je to verno prenesel dalje: Βελοχρῳάτοι, ἦγον ἄσπροι Χρῳάτοι.⁶² Grški pisec sam pač ni mogel razumeti Belo v pomenu ἄσπροι.

⁵⁶ B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 21 sl. Najbolj izrazito se ta tendencioznost kaže na dveh mestih v 31. in 32. poglavju, kjer je Heraklejevo ime mehansko uporabljano pri hrvaški in srbski zgodovini. C. 31: Hrvaški knez je od začetka, to je od vlade cesarja Herakleja podložen romejskemu cesarju in nikoli ni poslušal bolgarskega kana; C. 32: Srbski knez je od začetka, to je od vlade cesarja Herakleja podložen romejskemu cesarju in nikoli ni poslušal bolgarskega kana. Poleg tega naj bi oboji prebegli k Herakleju, oboje naj bi on naselil in oboje dal pokrstiti.

⁵⁷ L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 54; isti, Dolazak Hrvata, 126.

⁵⁸ B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 27.

⁵⁹ Da je podlaga obeh redakcij ena in ista predlega zlasti očitno kazeta (poleg vsega kar smo rekli) odlomka o pokristjanjenju Hrvatov (A III — 3, B II — 2). Po brisanju Herakleja iz B govorita oba odlomka isto. Iz istega kraja pridejo misijecarji. Isti je knez, v času katerega se pokristjanjevanje godi (Porga, Porne). Obe varianti imena se razlikujeta samo za eno črko, do katere je lahko prišlo zaradi podobnosti črk Y in v v grški grafiji 9. in 10. stoletja. Razlika je le v tem, da ena redakcija (A) postavlja te dogodke v 9. druga (B) pa na podlagi interpoliranega Herakleja v 7. stoletje. Glej B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 26.

⁶⁰ Tako naj bi šele onadva — in ne dalmatinski Hrvati — iskala med svojimi sodobniki deželo, iz katere so »kako je car napisal, Bijeli Hrvati vukli porijeklo« (ne pa stanovali!): N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 254, 262. Avtorici se je pripetil droben lapsus, saj gre v citatu v resnici za dalmatinske in ne Bele Hrvate. Prav tako bi bilo prav, ko se je sklicuje na Konstantinov tekst, ki govori da vlečejo dalmatinski Hrvati poreklo iz Bele Hrvaške, da bi omenila tudi relevantno mesto pri Anonimu (A II — 1), ki pravi, da so dalmatinski Hrvati stanovali tam, kjer danes Belohrvati. Glej še N. Klaić, Marginalia ..., 16; ista, Najnoviji radovi ..., 32.

⁶¹ B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 37 sl. Poleg tega pa dejstvo, da vsi ostali podatki o Beli Hrvaški v 31. poglavju tvorijo poseben odstavek, ki se začneja s simptomatičnim Ott (B II — 3), kaže na to, da je Konstantin lokalizacijo Bele Hrvaške z druge strani Turčije dobil hkrati s celim ostalim kompleksom hrvaškega ljudskega izročila.

⁶² L. Margetič, Konstantin Porfirogenet ..., 14. N. Klaić, Najnoviji radovi ..., 36 odločno nasprotuje temu, menjuje, da se podatke o Belohrvatih raztolmači kot ljudsko izročilo. Vendar za to ne nudi nobenega zadovoljivega dokaza: »Netočan zaključak, pogotovu uzme li se u obzir da Bijela Hrvatska

Ti zaključki pomenijo dvoje. Na eni strani — v kolikor bi držale Klaićine trditve, da je Karantanija stara domovina dalmatinskih Hrvatov, bi to pomenilo, da je za Karantanijo obstojalo še drugo ime — Bela Hrvaška (hrvaško ljudsko izročilo ve, da je tako ime njihovi stari domovini), ki pa se je nato v določenem obdobju (9. stoletje) preneslo na zgornjo Vislo, kjer je dokazano eksistiralo v 10. stoletju in kamor staro domovino dalmatinskih Hrvatov lokalizirata (širše vzeto) tudi obe redakciji DAI.⁶³ Da je takšna konstrukcija iz zgodovinskih razlogov povsem nemogoča, ni vredno izgublјati besed. Zato ostane samo zaključek, da je Bela Hrvaška ob zgornji Visli resnična stara domovina Hrvatov. To pa na drugi strani osvetljuje tudi vprašanje vesti o hrvaški podložnosti Frankom v stari domovini v A III — 2, ki jo je skušala Klaićeva obraniti in je temelj njenega dokazovanja o Karantaniji kot stari hrvaški domovini direktno iz DAI. Namreč, če postavlja ljudsko izročilo pradomovino dalmatinskih Hrvatov v Belo Hrvaško, potem ne more isto izročilo hkrati postavljati hrvaško pradomovino v deželo pod Franki. Ker pa je Bela Hrvaška, kot je, menim, pokazala analiza obeh redakcij DAI, del ljudskega izročila (A II — 2, 5; B II — 1), potem se podatek o hrvaški podložnosti Frankom v stari domovini (= Beli Hrvaški) izkaže kot interpolacija v to izročilo, kar je trdil že Grafenauer.⁶⁴ saj Bela Hrvaška ni imela stikov s Franki tja do 10. stoletja. V tekst pa je prišel tako, da A III — 2 stilistično povezuje A III — 1 z A II — 5, kjer se govori o podložnosti Belih Hrvatov Otonu Velikemu. Na podlagi teh, njemu sodobnih podatkov je Anonim — ne da bi poznal zgodovinska dejstva — verjetno preprosto sklepal, da je bila Bela Hrvaška podrejena Frankom tudi že v preteklosti, še pred selitvijo dalmatinskih Hrvatov, pri tem pa se je nevede zapletel v vsebinski anahronizem.⁶⁵

V tem prvem delu je bila problematika obravnavana z vidika edinega pisanega vira, ki govori o naselitvi dalmatinskih Hrvatov — DAI. Dosedanja analiza teorije o Karantaniji kot stari domovini dalmatinskih Hrvatov in njihove selitve konec 8. stoletja je pokazala, da obstajajo že v okviru DAI resni razlogi za njeno zavrnitev. Ostane še, da na to problematiko pogledamo z gledišča karantanske zgodovine in poskusimo ugotoviti, ali je v karantanski družbeni in politični stvarnosti sploh obstajal takšen kvalitativni in kvantitativni položaj karantanskih Hrvatov, ki bi opravičeval mnenje o Karantaniji kot njihovi stari domovini.

Da so v Karantaniji bili Hrvati, ni bilo — razen za J. Mala⁶⁶ — vsaj pri nas nikoli in za nikogar sporno.⁶⁷ Le dejstvo, da imamo v virih silno skromno podlago za

uopće nije pradomovina dalmatinskih Hrvata: kao i to da je Anonim mijenjao geografski smjštaj Bi-jele Hrvatske zato što je znao da je Karantanija stara hrvatska domovina (?)». Vsa dosedanja analiza, izhajajoča neposredno iz DAI, govori ravno nasprotno. Metodološko pa Karantanija kot pradomovina Hrvatov, ki jo Klaićeva skuša šele dokazati, ne more služiti kot dokaz in tudi ničesar ne dokazuje.

⁶³ S tem v zvezi se ne morem strinjati s stališčem N. Klaić, Najnoviji radovi ... 51, glede lokalizacije Bele Hrvatske v A II — 2 z druge strani Bavorske. Mnenja je, da bi jo težko nekdo preprečil, da je poljska Bela Hrvatska na drugi strani Bavorske in da se ta lokalizacija nanaša na Karantanijo. Od Hauptmannovih analiz je to vprašanje razjasnjeno. V 30. in 31. poglavju DAI se izraz Bela Hrvaška uporablja za celo češko državo, ker je bila Bela Hrvaška ob zgornji Visli 10. stoletja podložna Čehom; gledano iz bizantinskih Benetk pa je ta res ležala na drugi strani Bavorske: L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 533; isti, Dolazak Hrvata, 110; isti, JIČ 3, 1937, 44; B. Grafenauer, Prilog kritici ... 34-37; B. Ferjančič, Vizantiski izvori ... II, 37 op. 115. V nobenem primeru pa se ta lokalizacija ne more uporabljati za Karantanijo, saj se gledišče in objekt ne moreta uskladiti. V primeru, da miruje objekt (Karantanija) potem lahko zanjo rečemo, da je na drugi strani Bavorske: samo če gledamo s severa (Svabske npr.), kar je iz bizantinskega gledišča popolnoma nemogoče. V kolikor pa fiksiramo gledišče na prostor, od koder lahko pričakujemo takšne informacije (Benetke, Dalmacija, Carigrad), potem se Karantanija premakne preko Bavorske na Svabsko ali v Češko, kar je spet nemogoče. — Pregled in stanje v historiografiji do začetka Hauptmannovih raziskav glede sprejemanja oziroma zavračanja resničnosti vesti o Beli Hrvaški kot stari domovini dalmatinskih Hrvatov prinaša v posebni razpravi F. Srišč, Ime Hrvat in Srb in teorije o doseljenju Hrvata i Srba, Godišnjica Nikole Čupića 35/1923, 1-32.

⁶⁴ B. Grafenauer, Prilog kritici ... 30; N. Klaić, O problemima stare domovine ... 259, očita poleg Grafenauerja tudi Hauptmannu, da podatek v A III — 2 »ne značaji kako bi ga protumačilo, proglašava ga — po starom in lošem običaju nekih autora — umetkom u Anonimov tekst; glej še N. Klaić, Najnoviji radovi ... 57. Pri tem je Hauptmannu storila krivico, saj on tega podatka sploh ni smatral za vložek v ljudsko izročilo, ampak le tekst pred A III — 2, ki govori o panonskih Hrvatih (A II — 6): L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 541; isti, Dolazak Hrvata, 122. Prav tako ni na mestu njeno očitjanje Grafenauerju in Hauptmannu, da določene dele teksta, ki jih (bojda) op. P. S.) ne moreta raztolmačiti, preprosto proglasita za vrinke, saj metodološko gledano, avtorica počne prav isto, ko proglašava »avarski kompleks« za izmišljeni (A II 1-3); kvantitativno pa črta dosti večji del teksta.

⁶⁵ Glej M. Sulc, Ocjenja radnje ... 92; B. Grafenauer, Prilog kritici ... 30; L. Margetić, Još o dolasku Hrvata, 232.

⁶⁶ J. Mal, Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen, Ljubljana 1939, 43-66; glej kritiko B. Grafenauerja, Svoboda ali sužnost?, Cas 33, 1938/39, 317.

⁶⁷ Naj na tem mestu navedem od zelo obsežne literature, ki se je tako ali drugače dotikala tega problema, na eni strani le razprave L. Hauptmanna, ki je hrvaško vlogo v karantanski zgodovini najbolj eksponiral in postavil tki. hrvaško teorijo, katere bistvo je, da so se po prenehanju obrske oblasti nad alpskimi Slovani uveljavili v Karantaniji Hrvati — kosezi kot plemstvo nad Slovani — hlapci: Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten, Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung 36, 1915, 229-287; isti, Staroslovenska družba in njeni stanov, Casopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 1, 1918, 79-99; isti, Staroslovenska in staroslovenska »svoboda«, Cas 17, 1922/23, 304-334; isti, Prihod Hrvatov, Buličev zbornik, 1924, 515-545; isti, Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, JAZU 1925, 86-127; isti, Karantanska Hrvatska, prav tam 297-317; isti, Die Herkunft der Kärntner Edlinge, Vierteljahrsschrift für Sozial- und

reševanje te problematike — poleg »hrvaških« krajevnih imen⁶⁸ še omemba hrvaškega okraja (pagus Crouuati) v štirih listinah iz druge polovice 10. stoletja⁶⁹ in omemba hrvaške desetine (decima ad Chrowat) v zgornji dolini Mure v drugi polovici 11. stoletja⁷⁰ — je vodilo do različnih interpretacij tega problema. Tako naj bi po Klaičevi podatki o hrvaškem pagusu, ne glede na to, kako velik je bil, in hrvaški desetini, pričali o politični in cerkveni organizaciji, ki so jo Hrvti dobili »kad je Frnak donio slovenskim zemljama, pa i karantanskim Hrvatima, i mač i križ (podčrtala N. K.)!«⁷¹ V tem okraju⁷² naj bi ti Hrvti imeli tudi svojega arhonta.⁷³ Grafenauerjevo (in s tem Kosovo) dokazovanje, da pomeni listinska lokalizacija po pagusih le konkretno, geografsko lokalizacijo znotraj grofije, se ji zdi smešno in izmišljeno.⁷⁴ Z drugimi besedami, Klaičeva predvideva za karantanske Hrvate poseben, relativno zelo samostojen položaj, ki temelji na etnični podlagi in iz nje izvirajoči posebni politični in cerkveni organizaciji.⁷⁵ Glede na te poudarjene attribute, posebnosti pa si lahko predstavljamo, da niso bili preveč tesno povezani z ostalim karantanskim prostorom, čeprav avtorica tega eksplicitno ne trdi.⁷⁶

V središče pozornosti je tako postavljen pagus Crouuati in njegova interpretacija. Glede na vsebino izraza samega izraza pagus Crouuati le (in samo) etnično pripadnost⁷⁷ svojih prebivalcev.⁷⁸ Ali si pagus, tako kot Klaičeva, lahko razlagamo tudi kot posebno politično organizacijo, pa nam lahko pokaže le analiza pomena tega izraza v drugi polovici 10. stoletja, to je v času, ko se pagus Crouuati pojavlja v listinah. Grafenauer je neposredno na primeru kraljevih darovnic za Koroško iz 10. stoletja jasno pokazal, da je lokalizacija po pagusih v kontekstu listin, v katerih se pagus v 10. stoletju omenja, uporabljana v smislu konkretnejše geografske lokalizacije daritve.⁷⁹ To seveda ne pomeni, da pagus v tistem času v vsakdanjem življenju ni imel določenih upravnih funkcij. Te lahko celo pričakujemo, vendar pa njihove vloge ne smemo preceniti, kot to dela Klaičeva. Po njeni logiki bi lahko tudi za

Wirtschaftsgeschichte 21, 1928, 245–279; isti, Hufengrößen im bayerischen Stammes- und Kolonialgebiet, prout tam, 386–413; isti, Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica 3, 1935, 95–127; 315–353; isti, Seoba Hrvata i Srba, Jugoslovenski istorijski časopis 3, 1937, 30–61; isti, Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu, SAZU, Dela razreda za zgodovinske in družbene vede 10/2, 1954, 75–127; na drugi strani pa razprave M. Kosa, Slovenska naselitev na Koroškem, Geografski vestnik VIII, 1932, 101–142; in B. Grafenauerja, Ustoličevanje ..., 29–42, 320–383; isti, Sklabarhontes = »gospodarji Slovanov« ali »slovenski knezi«, ZC 9, 1955, 202–219; isti, Vprašanja županov, »Hrvatov« in ustoličevanja koroških vojvod, Naša sodobnost III, 1955, 1136–1140; in zlasti isti, Hrvati u Karantaniji, 207–231; ki sta zavračala Hauptmannovo teorijo, a nikoli zanikala obstoja Hrvatov v Karantaniji. Samo za ilustracijo naj navedem še diametralno nasprotno mnenje, ki ga zagovarja O. Kronsteiner, Gab es unter Alpendauern eine kroatische ethnische Gruppe?, Oesterreichische Namenforschung 6, 1978, št. 1–2, 137–157 (ponatis iz Wiener Slavistischen Jahrbuch 24, 1978), kjer meni, da pri karantanskih Hrvatih sploh ne gre za etnično skupino, ampak za prvotno avarsko višjo družbeno plast, ki naj bi se tekem 7. in 8. stoletja stopila s slovenskim plemstvom in prevzela njihov jezik. Ne da bi se dotikali vprašanja posameznih stvarnih in osebnih imen, ki jih ima za gotovo avarska (Baaz, župan Physso iz l. 777, Cacatus, kosez iz d. se ne moremo strinjati z njim, da je bila Karantanija do konca 8. stoletja del avarskega kaganata, da so Avari najmanj 200 let živeli v vzhodnih Alpah, da je hrvaški okraj po njegovi karti segal od Vrbskega jezera na jugu do Krke na severu, da se ni nobeno slovensko plemo imenovalo s tujejezično oznako (kar nasprotno dokazuje prav ime Karantanci za alpske Slované) itd.

⁶⁸ Na Koroškem je takšnih toponimov 6, na Stajerskem (Karantanska in Podravska krajina) z grofijami na zgornji Muri in Anizli) 10 in na Kranjskem (Kranjska in Savinjska krajina) 1; kateri so ti kraji in kje ležijo glej zemljevid z legendo v B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 214–217 in zemljevid »Hrvaška« krajevna imena v Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog II, Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980, med str. 288–289.

⁶⁹ F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, Ljubljana 1906, 954 (št. 401), 961 (št. 407), 979 (št. 466) in 993 (št. 513).

⁷⁰ J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I, Graz 1875, št. 77, str. 91.

⁷¹ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 261. Podatki o hrvaškem pagusu in hrvaški decimi se ne nanašajo na isti prostor. Prvi je ležal ob Glini, drugi podatek pa se nanaša na prostor ob zgornji Muri. Glej še opombi 88 in 97.

⁷² Tako je slovenil pagus že M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, 112. Ta termin se mi zdi zaradi svoje nepristranskosti, tudi edini pravi (hrvaško okrog, nemško Gau). Nikakor pa se ne strinjam z N. Klaič (kot v opombi 71) in pred njo nekaterimi (npr. Rački), ki so pagus (Crouuati) prevajali kot (hrvaška) župa. Na eni strani pomeni župa skupnost prebivalcev neke geografske enote z določeno notranjo gospodarsko in družbeno strukturo, česar pa za pagus Crouuati ne moremo dokazati; na drugi strani pa druge omembe pagusov na Koroškem ne dopuščajo, da bi jih preprosto izenačili z župami.

⁷³ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 270 op. 104.

⁷⁴ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 262; B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 217; M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, 113.

⁷⁵ Politična organizacija ji pomeni posebno, upravno, teritorialno in sodno enoto s knezom na čelu: N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 261, 270 op. 104; Kaj misli pod izrazom cerkvena organizacija Hrvatov pa se na podlagi njenega teksta ne da točno reči. Vendar, če bi pri tem mislila na posebno hrvaško župnijo, bi zelo težko govorili o neki specifični cerkveni organizaciji: višjo stopnjo organiziranosti pa predstavlja lahko le poseben korepiskopat za Hrvate v Karantaniji, kar pa je povsem nemogoče.

⁷⁶ Na to misel napeljuje tudi avtoričino mišljenje o vzrokih selitve Hrvatov iz Karantanije v Dalmacijo (str. 264), ko naj bi šlo pravzaprav za interno hrvaško stvar — upor dela Hrvatov proti lastnim knezom (!), ki so se vključili v frankovski red in ki so zahtevali od njih da sprejmejo krščanstvo.

⁷⁷ Podobno je po vsebini izraza razlikovanje med slovenskimi in bavorskimi hubami samo na sebi utemeljeno le po narodnosti pripadnosti njenih obdelovalcev. Glej B. Grafenauer, Vprašanja županov, »Hrvatov« in ustoličevanja ..., 1136; Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II, 323.

⁷⁸ Tako že M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, 114: »Tu so Hrvati najgostejše bivali, zato imenujejo listine okraj »pagus Crouuati«.

⁷⁹ B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 212–217.

druga dva pagusa, ki se v istem času omenjata na Koroškem, za pagus Gurketal⁸⁰ ob srednji Krki in pagus Karintriche⁸¹ v centru Karantanije, predvidevali neko posebno politično enoto. Takšna vloga pagusa pa je nemogoča preprosto zato, ker je pagus samo del grofije. M. Kos je svoje raziskave tega problema sežl v zaključek »Prvi (pagus) leži v okviru druge (grofije)«. ⁸² Ta pa ni v tistem času nič drugega kot urad in grof uradnik. To se zlasti velja prav za širši prostor, v katerem se je nahajal tudi pagus Crouuati. Kot je namreč pokazala razprava H. Dopscha o »waltpotu« in palatinskem grofu na Koroškem, ⁸³ pravzaprav ne moremo govoriti o hrvaškem okraju, kot delu Breške grofije, ker je ta šele v začetku 11. stoletja izšla iz grofije, ki jo je imel v rokah »waltpot«, ⁸⁴ ampak o hrvaškem okraju kot delu grofije »waltpota«. Ta pa ni bil nič drugega kot neposredno kralju odgovorni in od njega postavljeni uradnik, ki je imel na skrbni kraljeva posestva v Karantaniji, ki jih je vladar izločil izpod vojvodove oblasti. (Njegov urad (Amt, Amtgebiet) se je raztezal v centralnih predelih Koroške, kjer je bila večina kraljeve posesti in stari karolinški pfalci Krnski grad in Možberk (?) in se najkasneje od 965 pojavlja kot »grofija waltpota« (Grafenschaft des Walboten). ⁸⁵ Listine, v katerih se omenja hrvaški okraj pa celo izrecno govorijo, da leži pagus Chrouuati »in regimine ualdpdonis Haotuici«. Če je torej tudi grofija le navaden urad, potem pagus, ki je del tega urada, ne more predstavljati neke »posebne politične organizacije«, ampak mu v najboljšem primeru lahko pripišemo le skromne, strogo nadzorovane upravne funkcije.

Pri tem vprašanje, kako velik je bil ta hrvaški okraj, ni nepomembno, kot to misli Klaičeva. ⁸⁶ Da ga po obsegu ne moremo izenačiti z grofijo, kot je dokazoval Hauptmann, ⁸⁷ je, poleg že omenjenih Grafenauerjevih analiz lokalizacijske formule v listinah razvidno iz več razlogov. 1. Kraji, katere kraljeve darovnice postavljajo v hrvaški okraj, ⁸⁸ ležijo vsi na ozemlju med Glino na jugu in njenim razvodjem s potokom Wimitz na severu, Hoheckom na zahodu in okolico Št. Vida na vzhodu. 2. Na neposrednem robu tega področja se je ohranil spomin na Hrvate v toponimu Krobaten pri Glanegu in verjetno Krottendorf pri Št. Vidu, kar priča o razliki med prebivalci krajev, ki se začenjajo s tema naseljem in okolico hrvaškega okraja. ⁸⁹ 3. V času, ko se v drugi polovici 10. stoletja uporablja v listinah izraz pagus Crouuati, niti enega primera darovanja posesti znotraj tega okraja brez njegove uporabe; nasprotno pa se ta lokalizacija v istem času nikoli ne uporablja v listinah ob priliki darovanja posesti v isti grofiji, le na drugem mestu, lokalizacijska formula pa je prav tako precizna. ⁹⁰ 4. V isti grofiji »waltpota« Hartvika se v drugi polovici 10. stoletja omenjata dva pagusa (Crouuati, Karintriche). ⁹¹

Tako torej pagus Crouuati na Koroškem lahko upravičeno omejimo na področje ob Glini zahodno od Št. Vida. Ta prostor pa ni meril v dolžino več kot 15–16 kilo-

⁸⁰ F. Kos, Gradivo ..., II, 451.

⁸¹ F. Kos, Gradivo ..., II, 469; B. Grafenauer, Karantanski temelji koroške vojvodine, Zgodovinski časopis 31, 1977, 150 op. 143; isti, Hrvati u Karantaniji, 217, smatra, da je mogoče interpretirati lokalizacijo »in pago Karintriche« samo v zvezi s terminom Karintriche (= regnum Carantanum v nekaterih drugih listinah) in da zato pomeni »pokrajino, razdeljeno na več grofi«. G. Moro, Zur politischen Stellung Karantaniens im fränkischen und deutschen Reich, Südostforschungen 22, 1963, 94 op. 88; H. Dopsch, Gewaltbote und Pfalzgraf in Kärnten; Carinthia I 165, 1975, 132 op. 37 in zemljevid na str. 137, pa sta mnenja, da se oznaka pagus Karintriche ne nanaša na celo Karantanijo, ampak na njeno jedro »Gospodstva polje s Krnskim gradom in Gospo sveto. Pri tem se sklicujeta na to, da je ta okraj ležal v Hartvikovi grofiji in na pet krajev, ki so ležali in pago Karintriche in ki se vsi nahajajo v neposredni okolici Gospodstvskega polja (Ačale, Otmanje, Blažja vas, Gotna vas, Raggsaal). Tudi sam se bolj nagiba k mišljenju, da je treba omenjeni termin interpretirati v okviru pomena pojma pagus v 10. stoletju, ki označbo in pago Karintriche prostorsko bistveno zožuje: P. Stih, Regnum Carantanum, Zgodovinski časopis 40, 1986, 225 sl.

⁸² M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, 113.

⁸³ H. Dopsch, Gewaltbote und Pfalzgraf ..., 125–151.

⁸⁴ H. Dopsch, Gewaltbote und Pfalzgraf ..., 139, 149. S skoraj popolno razdelitvijo kraljeve zemlje na Koroškem do začetka 11. stoletja je institucija »waltpota« in njegove grofije izgubila svoj pomen in je izginila. Vendar se meje grofije »waltpota« niso pokrivala z mejami kasnejše Breške grofije. Prva je verjetno razpadla na Breško in Furlansko grofijo (Beljak), ki se leta 979 omenja v Hartvikovi (= »waltpotovi«) grofiji, leži 1060 v grofiji furlanskega grofa Ludvika in je na jugu segala še čez Dravo, na severu pa ni zajemala porečja Krke (pagus Gurketal, ki je bil v Ratoldovi grofiji).

⁸⁵ ... in partibus Karantaniae in comitatu Hartuici comitis qui et ipse inibi cognomine waltpoto dicitur ...; A. Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae III, Klagenfurt 1904, n. 127; F. Kos, Gradivo ..., II, 419; H. Dopsch, Gewaltbote und Pfalzgraf ..., 138, smatra poleg Krnskega gradu tudi Možberk za karolinško pfalco, pri čemer pa to ni najbolj gotovo. Glej P. Stih, Regnum Carantanum, 223 in tam navedene podatke »pro et contra«.

⁸⁶ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 262.

⁸⁷ Zlasti L. Hauptmann, Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu, 116–118.

⁸⁸ F. Kos, Gradivo ..., II, 401, 407, 466, 513; Rasting, Göseberg, Sörg, Puppitsch, Pulst, Beissendorf, Mailberg, Ober Mühlbach, Raindorf, Deblach, Tauchendorf, Grammilach, Lebmach, Glandorf, Tschirnig, Niederdorf.

⁸⁹ B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 212.

⁹⁰ F. Kos, Gradivo ..., II, 400, 419, 458, 468, 469, 475 (Gölschach, St. Ulrichsberg, Raggsaal, Otmanje, Zvirče, Hutna vas, Blažja vas, Ribnica, Beljak); M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, 113 sl.; B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 212; isti, Vprašanja županov, »Hrvatov« in ustoličevanja ..., 1139 op. 46.

⁹¹ F. Kos, Gradivo ..., II, 401, 407, 466, 469; glej še op. 81 in A. Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335, Klagenfurt 1928, 144, 145.

metrov, v širino pa ne več kot 6–8 kilometrov. To na eni strani samo potrjuje ugotovitve, da tako **majhen** prostor ni mogel imeti neke posebne, od okolice bistveno izstopajoče politične organizacije; na drugi strani pa si je povsem **nemogoče** predstavljati, da bi na tem tako majhnem prostoru lahko živelo tolikšno število Hrvatov, od katerih bi se en del preselil v Dalmacijo⁹² in tam zavladal, drugi del pa bi ostal v Karantaniji in bil še v drugi polovici 10. stoletja tako številčen, da se njihov okraj imenuje hrvaški okraj.

Najbolje povezuje karantanske Hrvate, tako **politično kot družbeno**, z ostalo Karantanijo v **skupno celoto** dejstvo, da so nekateri Hrvati bili tudi koseži.⁹³ Kajti po dosedaj najbolj sprejemljivi razlagi koseškega vprašanja (Grafenauerjevi), ki pušča najmanj odprtih vprašanj in izhaja iz notranjega družbenega razvoja v Karantaniji in ki nenazadnje v petintridesetih letih od vzpostavitve ni doživela resnejšega ugovora, so bili koseži privilegirana vojaška plast (družiniki), podrejena neposredno karantanskemu knezu.⁹⁴ Torej je politična oblast iz Krnskega gradu segala tudi čez nekatere Hrvate. Po tem kar vemo danes, zlasti čez tiste, ki so živeli prav v hrvaškem okraju, saj so se samo na tem področju pokrivala hrvaška in koseška naselja.⁹⁵

Tudi glede hrvaške desetine, ki jo Klaičeva naveda kot dokaz za cerkveno organizacijo, ki so jo Hrvati bojda dobili v Karantaniji za časa misijona,⁹⁶ ne glede na to, ali se nanaša samo na cerkev sv. Mihaela (dolina gornje Mure!) ali na del ali na celo prapušnjo sv. Mihaela, lahko rečemo, da po svoji **vsebin** — podobno kot pagus Crouati — lahko priča samo o hrvaški kolonizaciji na tem prostoru,⁹⁷ ne pa o kakšni cerkveni organizaciji za Hrvate. Tega desetina ne more dokazati!

Zaradi vseh teh dejstev, ki so pokazala, da je Klaičeva precenila vlogo in pomen Hrvatov v Karantaniji in ker zato za problematiko Hrvatov v zgodnjerednjeveški slovniški zgodovini še vedno veljajo rezultati iz leta 1958/1959,⁹⁸ se mi njena misel o Karantaniji kot stari domovini dalmatinskih Hrvatov ne zdi utemeljena. Ali morda ne potrjuje tega sklepa tudi dejstvo, da so prav njene raziskave pokazale, da je sploh vprašanje, če so v srednjeveški Hrvaški obstojali koseži, saj je vse, na kar se lahko opre takšno mnenje, le osamljeno krajevno ime Kaseg v Liki; v vsakem primeru pa ni nobenih sledov o kakšnem koseškem privilegiranim družbenem položaju.⁹⁹ V primeru hrvaške preselitve iz Karantanije bi njihove sledove upravičeno pričakovali. Pa tudi sama Klaičeva, ko išče vzroke in način hrvaške preselitve iz Karantanije v Dalmacijo, razen nekaj bolj neverjetnih kot verjetnih **predpostavk**,¹⁰⁰ ne pa dejstev, ne more ponuditi ničesar. Tako lahko njeno predpostavko, da so se Hrvati preselili v Dalmacijo v »splošnem kolonizacijskem valu«¹⁰¹ zavrnemo že zaradi tega, ker gre pri kolonizaciji za zelo **dolgotrajen** proces penetracije agrarnega prebivalstva na nova ozemlja, ki v relativno pomembnem obsegu spreminja podobo pokrajine,¹⁰² in bi, v kolikor bi se res zgodil, **moral** pustiti otipljivejše hrvaške sledove na današnjem slovenskem ozemlju, pa jih ni. Podobno je kaj malo verjetno, da bi se Hrvati zaradi odpora proti frankovskemu jarmu (sprejem krščanstva), v katerem vidi Klaičeva vzrok selitve, preselili iz Karantanije v deželo, v kateri sta prav od konca 8. stoletja gospodovala taisti jarem in križ.¹⁰²

Kar se je torej trdilo na podlagi DAI, je karantanska zgodovina sedaj samo potrdila.

Ko so se v okviru nastajanja Zgodovine narodov Jugoslavije morala reševati in raziskovati določena odprta historična vprašanja, je bil na dnevni red postavljen tudi problem časa in načina Kocljevega konca v Spodnji Panoniji in s tem v zvezi zlasti vprašanje interpretacije Anonimove vesti v 30. poglavju DAI (A III — 1, 3)

⁹² N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 262, 264, govori o organizirani selitvi dela Hrvatov zaradi nezadovoljstva s politiko lastnih knezov. Da so jih imeli pa ji dokazuje ravno pagus Crouati; torej naj bi se Hrvati tudi od tam selili. Do bistvenega kvantitativnega premika pa ne pridemo tudi če upoštevamo še tistih nekaj preostalih »hrvaških«⁹³ krajev na področju stare Karantanije.

⁹³ M. Kos, Slovenska naseljena na Koroškem, 114; B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 335; isti, Vprašanja županov, »Hrvatov«⁹⁴ in ustoličevanje ..., 139; isti, Hrvati u Karantaniji ..., 219, 220.

⁹⁴ Predvsem in zlasti B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 29–42, 320–383, 478–505, 555–559, ter Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev II, 290–292, kjer je našeta tudi vsa najnovejša literatura o koseškem vprašanju in v sintetični obliki podan rezultat dosedanjih raziskav tega problema.

⁹⁵ B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 220; isti, Ustoličevanje ..., 328. V hrvaškem okraju so bili koseži v krajih: Zwattendorf, Krobathen, Paindorf, Kadöll, Deblach, Mauer, Tauchendorf, Meschgowitz, Gramilach, Unterkulm, Glantschach.

⁹⁶ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 261.

⁹⁷ L. Hauptmann, Die Herkunft der Kärntner Edlinge, 266, 267, je na podlagi hrvaške desetine in nekaterih hrvaških toponimov dokazoval obstoj posebnega hrvaškega okraja na zgornji Muri. Primerjaj B. Grafenauer, Ustoličevanje ..., 336; isti, Hrvati u Karantaniji, 211.

⁹⁸ B. Grafenauer, Hrvati u Karantaniji, 229.

⁹⁹ N. Klaič, O Kasezima i Hrvatima u srednjovekovnoj Hrvatskoj, Dostignuća 1–2/11, 1965, 3–21 in na str. 12: »... čini mi se zaista nemogućim da se još uvijek održi Hauptmannova teza o kasezima u Hrvatskoj na osnovi jednog jedinog podatka«.

¹⁰⁰ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 263, 264.

¹⁰¹ Primerjaj: Kolonizacija in populacija v Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I, 29–127.

¹⁰² N. Klaič, Povijest Hrvata ..., 165–172, 191–208.

o hrvaški osvoboditvi izpod Frankov in njihovem pokristjanjenju,* do katere sta v slovenski in hrvaški historiografiji prevladovali nasprotujoči si gledišči. Zaradi tega je bil problem v posebni razpravi, ki je zavračala Šišićevo mnenje, da gre za dogodke iz 70. let 9. stoletja in z novimi dejstvi utrjevala Dümmlerjevo in Hauptmannovo interpretacijo, ki povezuje Anonimove podatke z uporom Ljudevita Posavskega, še enkrat temeljito pretesen in (kot se je zdelo) tudi dokončno rešen,¹⁰³ saj je te rezultate sprejela tudi hrvaška historiografija.¹⁰⁴

Toda N. Klaić je v razpravi, kateri je namenjen ta podrobnejši pretes, sprejela svoje predhodno mišljenje in se vrnila na Šišićevo razlago A III — 1, 3, ker je bil Grafenauer po njenem mnenju »u pobijanju Šišićeve teorije o pokrštenju od več površan i pristran!¹⁰⁵ Preden pa se lotimo problematike obravnavane vesti, ki eksistira kot vprašanje interpretacije, ne pa vprašanje resničnosti podatkov,¹⁰⁶ in ki bo na tem mestu obravnavana samo v okvirih, ki jih je postavila razprava N. Klaić, in ne v celoti (to bi pomenilo le ponavljati nekatera neizpodbitno ugotovljena dejstva), je treba na žalost ugotoviti, da težke in odgovorne oznake površnosti in pristranskosti, ki jih je pripisala Grafenauerju, kvečjemu lahko veljajo njej sami. Način, kako je rezimirala Grafenauerjeve rezultate, namreč prepričuje bralca v njegovo površnost in pristranskost, ki pa je — kot naj pokažejo sledeči primeri — v razpravi dejansko ni!

Tako je povsem zgrešen njen očitek Grafenauerju (in Hauptmannu), da je s tem, ko je v svoji razpravi iz A III, ki ga citira, izpustil A III — 2, lažje sprejel Dümmlerjevo teorijo,¹⁰⁷ saj govori A III — 2 o hrvaški podložnosti Frankom v stari domovini in nima zato nobene zveze z uporom, osvoboditvijo in pokristjanjenjem Hrvatov v novi domovini. Iz tega razloga je bil sporni del stavka lahko brez škode izpuščen iz nadaljnje obravnave. Da njen očitek ne drži, dokazuje že njena razprava sama. Kajti če bi A III — 2 res lahko interpretirali v zvezi z vestmi v A III, bi Klaićeva ta podatek (še zlasti, ker naj bi njegovo »izpuščanje« podpiralo Dümmlerjevo in podobljalo Šišićevo mnenje) gotovo uporabila v podporo Šišićevega mišljenja, ki ga brani, pa ga ni! Da A III — 2 nima zveze s problematiko hrvaške osvoboditve izpod Frankov je seveda uvidel že Šišić sam, ki je v hrvaškem prevodu A III v svoji Povijesti Hrvata tudi izpustil A III — 2, čeprav v opombi pod črto navaja v grščini celoten tekst.¹⁰⁸ Že zaradi tega prav tako ne drži trditev N. Klaić, da najdemo sporni Anonimov stavek v celoti prvič »nimalo slučajno« šele v razpravi L. Margetića iz leta 1977.¹⁰⁹ Ne da bi podrobneje pregledovali tozadevno historično literaturo, vidimo, da dotični tekst v celoti — v grščini in latinskem prevodu — prinaša že F. Rački v svojih Documenta.¹¹⁰ V Gradivo za zgodovino Slovencev ga je natisnil tudi F. Kos.¹¹¹ L. Hauptmann je v razpravi, v kateri je polemiziral s Šišićem in med drugim interpretiral tudi podatke iz A III, res izpustil A III — 2, kot navaja Klaićeva.¹¹² Toda v svoji temeljni razpravi, v kateri je podrobno analiziral vesti in DAI, ki se dotikajo hrvaške zgodovine in ki je v hrvaškem prevodu objavljena celo v istem zborniku kot predhodna razprava, pa ima seveda cel stavek.¹¹³ Tudi Grafenauer prinaša v svoji temeljni razpravi, posvečeni problematiki DAI, celoten sporni stavek v grščini in hrvaškem prevodu in se zaradi problematičnosti A III — 2 še posebej ustavi pri njem.¹¹⁴ Najbolj zanimivo pa je, da je Klaićeva morala vedeti, da sta tako Hauptmann kot Grafenauer objavila celoten stavek, saj ju drugače ne bi mogla kritizirati, da sta A III — 2 proglasila »po starom i lošem običaju nekih autora — umetkom u Anonimov tekst«.¹¹⁵

¹⁰³ B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade v spodnji Panoniji, Zgodovinski časopis VI—VII, 1952—1953, 171—190 in tam navedeni historiat reševanja problema ter zadevna literatura.

¹⁰⁴ N. Klaić, Povijest Hrvata ..., 194, 195, 209; pa tudi npr. L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 24.

¹⁰⁵ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 264.

¹⁰⁶ Kritika je enotnega mišljenja, da predstavlja A III — 1, 3 hrvaško narodno tradicijo in da vsebuje v bistvu resnične podatke. Glej npr. L. Hauptmann, Prihod Hrvatov, 542; F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 358 op. 33; B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 29 sl.; L. Margetić, Konstantin Porfirogenet ..., 13 sl.; N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 264 s to razliko, da Klaićeva ne govori o narodni tradiciji ampak o »hrvaški zgodbi ali poročilu«.

¹⁰⁷ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 264 sl.; B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade ..., 171.

¹⁰⁸ F. Šišić, Povijest Hrvata ..., 357 in op. 33.

¹⁰⁹ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 265.

¹¹⁰ F. Rački, Documenta ..., 328.

¹¹¹ F. Kos, Gradivo ..., 11, 77.

¹¹² L. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije, Zbornik kralja Tomislava, JAZU, 1925, 166; N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 265 op. 64, se je pripetil droben lapsus, saj citat ni vzet iz Hauptmannove razprave o prihodu Hrvatov, ampak iz zgoraj imenovanega (str. 166 in ne 167).

¹¹³ L. Hauptmann, Dolazak Hrvata, 122; tu je podan točnejši prevod kot v slovenščini tiskani razpravi Prihod Hrvatov, 541.

¹¹⁴ B. Grafenauer, Prilog kritici ..., 9, 14, 30.

¹¹⁵ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 259; glej še op. 64 tega teksta.

„ Grafenauer ne »trdi na pamet«, kot 'mu, očita' Klaičeva, da je upravná reforma 828, ko so dalmatinski Hrvati je bili izločeni izpod oblasti furlanskega krajišnika in bili neposredno podrejeni italiskemu kralju, pomenila: za Hrvate precej večjo mero svobode, ampak navaja v podkrepitev tega mnenja usodo Gottschalka, ki se je sredi 9. stoletja, preganjan prav iz Italije, zatekel na hrvaški dvor, in poskuse fevdalizacije v korist frankovskih zemljiških gospodov na območju Furlanske krajine pred 828.¹¹⁶

Kot neobjektivno se izkaže tudi njeno povzemanje diskusije okrog tolmačenja imena Kotzilis: Kocelj ali Kadaloh. Šišić je kategorično trdil, da je Kotzilis lahko samo in izključno (podčrtal že F. Š.) Kocelj, medtem ko se mora varianta Kotzilis — Kadaloh »brezpogojno odbiti kot neresna«.¹¹⁷ Grafenauer, kakor pred njim že Hauptmann,¹¹⁸ je nasproti temu mnenju pokazal na podlagi virov za slovensko zgodovino od 9. do 11. stoletja, da so imena Kadaloh, Chozil, Chazil in Chezil le razne oblike istega imena, razen tega pa tudi, da sta se včasih, za eno in isto osebo rabili izmenoma obe varianti tega imena.¹¹⁹ Te ugotovitve, ki so že same po sebi povsem izpodbile Šišićevo aprioristično mišljenje, so dobile svojo dokončno potrditev v jezikoslovnih raziskavah R. Nahtigala o izvoru imena Kocelj, ki so pokazale, da je ime po vsej verjetnosti starovisokonemškega porekla in da je Chozil (Chezil) le hipokoristikon imena Kadaloh.¹²⁰ Jezikovno in stvarno sta torej od Kotzilisa v A III odprti poti tako h Koclju kot Kadalohu. Kdo se skriva za Kotzilisom, lahko reši le historični okvir, v katerem sta delovala in živela na eni strani furlanski krajišnik Kadaloh in na drugi spodnjepanonski knez Kocelj. Kljub temu torej, da je vse to Grafenauerjevo razpravljanje o imenu samemu imelo za namen dokazati le to, da se je Šišić motil, ker ni dopuščal tudi druge, resnično obstoječe možnosti, in na tem nivoju nikakor še ni nasproti njemu dokazoval, da Kotzilis ne more biti spodnjepanonski knez Kocelj,¹²¹ izzvenj Klaičin povzetek te diskusije, da Grafenauer »na kraju ipak zaključuje, da su nam od Kotzilisa teoretično odprti obe poti, tako h Koclju, kakor h Kadalohu«, ¹²² tako kot da mora avtor na koncu koncev sam priznati, da je vprašanje, kljub naporom rešiti ga, še vedno odprto; čeprav je bil seveda njegov namen le, odpreti ga (proti Šišiću, ki ga je zaprl). S tem v zvezi tudi ne drži pripomba N. Klaič, da je Grafenauer brez oklevanja in brez trdnih jezikoslovnih analiz poistovetil Kotzilisa s Kadalohom.¹²³ Da smatra Kotzilisa v A III za furlanskega mejnega grofa Kadaloha, drži. Toda do tega zaključka je prišel šele, ko se je izkazalo, da se za imenom Kotzilis lahko skriva Kocelj ali Kadaloh in ko je nato pretres historičnih okoliščin časa in prostora v katerem je živel, prvi in drugi, pokazal, da spodnjepanonski knez Kocelj v nobenem primeru ni mogel biti Kotzilis, saj se je prav v letih, ko bi moral biti na čelu frankovske vojske proti Hrvatom, upri frankovski oblasti.¹²⁴ Povsem nerazumljiva pa je njena trditev, da je Grafenauer pretvoril Kotzilisa v poveljnika frankovske vojske: »čeprav to Anonim ne trdi! On samo pravi, da so se Hrvati in Franki vojskovali med seboj sedem let in da so na koncu zmagali Hrvati«.¹²⁵ Nasprotno, Anonim v A III eksplicitno trdi, da so po sedemletnih bojih s težavo zmagali Hrvati in pobili vse Franke in njihovega arhonta Kotzilisa.

Posebno vprašanje, ki se v historični literaturi vleče že od Dümmlerja dalje vse do danes, pa čeprav je bilo doslej že večkrat opozorjeno, da v viru samem zanj ni prave podlage,¹²⁶ in ki ga proti Grafenauerju ponovno odpira tudi N. Klaič,¹²⁷ je mnenje, da se vesti, ki jih v A III prinaša Anonim, nanašajo na upor dalmatinskih Hrvatov in jih zato ne moremo zvezati z uporom posavskih Hrvatov pod Ljudevitom. Vendar je na začetku 30. poglavja DAI Dalmacija omejena z Dračem oziroma Barom, istrskimi gorami in Donavo.¹²⁸ V celem poglavju je nato samo eno mesto, kjer Dalmacija v prostorskem smislu ne ustreza gornjim mejam. Pa še to je kasnejši vriinek A II — 6, ki govori o preselitvi dela Hrvatov iz Dalmacije v Ilirik in Panonijo. Tako pozna osnovno poročilo le Dalmacijo v starem smislu. V A III — 1, kjer se govori o uporih »Hrvatov v Dalmaciji« pa tudi ni nobenega razloga, da bi zoževali njen prvotni obseg. Tu se z oznako dalmatinski Hrvati — to se jasno vidi — po-

¹¹⁶ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 266; B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlad ..., 182, 188.

¹¹⁷ F. Šišić, Povijest Hrvata ..., 358 op. 33.

¹¹⁸ L. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti ..., 168 in op. 3.

¹¹⁹ B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlad ..., 182, 183.

¹²⁰ R. Nahtigal, O imenu panonskega kneza Koclja, Slovenski jezik 11/1, 1939, 1-14; isti, O imenu Koclja, Slavistična revija 11, 1949, 303-305.

¹²¹ B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlad ..., 181.

¹²² N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 266.

¹²³ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 266 op. 79.

¹²⁴ B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlad ..., 185-187; glej tudi L. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti ..., 173.

¹²⁵ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 266.

¹²⁶ L. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti ..., 168; B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlad ..., 181.

¹²⁷ N. Klaič, O problemima stare domovine ..., 266.

¹²⁸ B. Ferjančič, Vizantiski izvori ..., 11, 27, 28.

udarja razlika do **Belih**, Hrvatov, v stari domovini in ne do onih v Posavju. Premalo pozornosti pa je historiografija posvečala tudi dejstvu, da postavlja tradicija Porna na čelo Hrvatov v času **pokristjanjevanja** (A III — 3) in ne **upora**, kar pomeni, da tudi v tem oziru — v kolikor se izenači Porna z Borno, ki je bil *dux Dalmatiae atque Liburniae*¹²⁹ — v **samem viru** ni razloga za zoževanje področja upora na dalmatinske Hrvate v ožjem pomenu.¹³⁰

Grafenauer tudi ne trdi, kot to navaja Klaićeva,¹³¹ da je imel Braslav v Panoniji tki plemensko vojvodino, ampak obratno poudarja, da ves znani razvoj formiranja plemenskih vojvodin to izključuje. Bil bi namreč edinstven primer, da bi se taka plemenska vojvodina razvila le iz enega dela ene same mejne grofije.¹³² V ta prostorski okvir sodi tudi njen oče, da si je Grafenauer izmisli »Panonsko Hrvaško« in da za celo 9. stoletje zanjo nimamo niti enega podatka.¹³³ Z drugimi besedami povedano, misli Klaićeva: če za določen prostor — v našem primeru območje med Gvozdom in Dravo, za katerega se je za srednji vek uveljavil zgodovinski pojem Panonska Hrvaška — ne eksistira njegovo zgodovinsko ime, potem ne obstajajo tudi podatki, ki se očitno nanašajo nanj;¹³⁴ to pa je nonsens. Razpravljati o nečem brez podatkov, ki se očitno nanašajo nanj;¹³⁴ to pa je nesmisel. Razpravljati o nečem brez podatkov, resnično pomeni izmišljevati si. Toda v tem primeru si je obilno izmišljeval že Šišić¹³⁵ — in ne šele Grafenauer — ter seveda vsa tista historiografija, ki govori o Panonski Hrvaški. Po tej logiki je na primer izmišljeno tudi vse, kar je zvezano z Ljudevitom **Posavskim**, saj se zanj uporablja historiografsko in ne historično ime *Ljudevitus, dux Pannoniae inferioris*.¹³⁶

Prav tako si Grafenauer ni izmisli samostojnosti Hrvatov po 828,¹³⁷ ampak govori le o večji meri svobode po 828, ki bi mogla v izročilu odmevati kot začetek samostojnosti,¹³⁸ kar je bistvena razlika. Zato zvoden tudi Klaićeve »protidokaz«, da se za časa Trpimirja javni akti datirajo še po italjskih kraljih,¹³⁹ ker je takšna datacija sama po sebi le dokaz formalne podločnosti, ki ji Grafenauer ne oporeka.

Več prostora v njenem povzetku dosežanje diskusije glede interpretacije A III bi gotovo zaslužil tisti del, v katerem kritika zavrača temelj Šišićevega mišljenja, to je, da vojne med Franki in Hrvati v 70. letih 9. stoletja, ki jo Šišić dokazuje na podlagi treh med seboj neodvisnih virov — sporočila Bertinianskih analov, o bojih Karlmana proti Winidom leta 876, benečanskega kronista Ivana Diacona in njegove vesti k letu 875, ko so »hudožna plemena Slovanov in Dalmatincev« ropala, frankovsko Istro, in poročila bizantinskega cesarja Leona VI., kako je njegov oče Bazilij osvobodil slovanska plemena suženjstva njihovim arhontom, jih prepričal, da so spremenili stare šege, in podredil romejskemu načinu vladanja ter jih naučil vojskovati se proti Bizantincem sovražnim ljudstvom¹⁴⁰ — sploh ni bilo, saj je treba omenjene viře drugače interpretirati.¹⁴¹ Tako sicer drži Klaićeve citiranje Šišića, da ga Hauptmannovi ugovori niso mogli prepričati, da nima prav, a vendar je Šišić po Hauptmannovi kritiki njegovih treh dokazov za frankovsko-hrvaško vojno branil le še mnenje, da so Winidi, proti katerim se je boril leta 876 Karlman, Hrvati, nič več, pa ostalih dveh poročil, a tudi to je Grafenauer z nekaterimi novimi dejstvi le še bolj pobil.¹⁴² Tako najnovejši poskus N. Klaić, dokazati vojno med Franki in Hrvati v 70. letih 9. stoletja, niti ne gradi več na enačbi Winidi = Hrvati v poročilu Bertinianskih analov za leto 876, ampak se zreducira in ponovno vrača le na že dvakrat

¹²⁹ F. Rački, *Documenta* ..., 325. Glede tolmačenja nazivov *dux Guduscenorum* in *dux Dalmatiae atque Liburniae* za Borno glej zlasti I. Goldstein, *Ponovno o Srbima u Hrvatskoj u 9. stoljeću*, HZ 37/1984, 235—245.

¹³⁰ Pri tem se je seveda treba zavedati, da je Borna umrl že leta 821, med uporom Ljudevita Posavskega in da se zato na novem nivoju odpira problem interpretacije A — III, ki se ga očitno nikakor ne more uskladiti v vseh posameznih točkah z nam poznanim zgodovinskim razvojem. To je glede na značaj vira — ljudsko izročilo — ki je določene momente gotovo popačil, povsem razumljivo. Prepričan pa sem, kakor bo spodaj še pokazano, da lahko dosežemo bistveno večjo mero soglasnosti A III, ob bistveno manjšem konstruiranju, z zgodovinskimi dogodki, ki so zvezani z uporom Ljudevita Posavskega, kot z onimi iz 70. let 9. stoletja.

¹³¹ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 267.

¹³² B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladavine ..., 187.

¹³³ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 267, 270.

¹³⁴ F. Rački, *Documenta* ..., 320—334, 336—338, 379—382.

¹³⁵ F. Šišić, *Povijest Hrvata* ..., 296, 301, 304, 308, 311, 314, 315, 316, 318, 322, 324, 334, 335, 339, 342, 344, 355, 356, 370, 397, 405, 450, 653.

¹³⁶ *Annales regni Francorum* (Ann. Einhardi), ad a. 818; F. Kos, *Gradivo* ..., II, 52.

¹³⁷ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 267.

¹³⁸ B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladavine ..., 181, 182.

¹³⁹ F. Rački, *Documenta* ..., 3; N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 266.

¹⁴⁰ F. Šišić, *Povijest Hrvata* ..., 356—360.

¹⁴¹ D. Gruber, Nekojia pitanja iz starije hrvatske povijesti, *Vijesnik zemaljskog arkiva* 20, 1918, 116 sl.; L. Hauptmann, Koje su sile hrvatske povijesti ..., 168—173; B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladavine ..., 178—181.

¹⁴² B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladavine ..., 178 sl. in op. 40; v tistem delu Bertinianskih analov, ki jih je napisal nadškof v Reimsu Hinkmar se v letih 861—866, 869—873 in 876 Winidi omenjajo 20-krat in ne 18-krat, kot ima Grafenauer: MGH SS I, str. 455, 458 (2 X), 459 (2 X), 465, 470, 471, 473, 482, 485 (2 X), 487, 490, 492, 493 (2 X), 496 (2 X), 502.

zavrnjeno interpretacijo vesti Ivana Diakona o plenjenju frankovske Istre v letu 875.¹⁴³

Pri tem se je Klaićeva v toliko oddaljila od Sišića, da hrvaško-beneškega spopada na morju leta 875 ne pojmuje kot del hrvaško-frankovske vojne, ampak je težišče svojega dokazovanja premaknila tako, da ji to vojno dokazuje podatek v istem viru, ki pravi, da so Hrvati oplenili štiri mesta v frankovski Istri, kar ji pomeni, da se je Domagoj dvignil proti svojemu seniorju — italškemu kralju. To, da so Hrvati leta 875 udarili na frankovsko Istro, nedvomno drži, brez podlage v virih pa je njena trditev, da so se hrvaško-frankovske in hrvaško-beneške sovražnosti začele že 865/866. Že takrat naj bi se Domagoj obrnil proti Frankom v Istri, hkrati pa naj bi njegov nastop ogrožal tudi Benečane. Ti so zato poslali ladjeve pod poveljstvom doža Ursa proti Domagoju, ki se je ustrašil beneške moči in zaprosil za mir ter dal talce.¹⁴⁴ Edini vir, ki nas informira o teh dogodkih, je Beneška kronika diakona Ivana. V njem ni nobenih podatkov o kakšnem hrvaškem napadu na frankovsko Istro oziroma o kakšnih hrvaško-frankovskih sovražnostih v letu 865/866. Incident je prikazan kot izključno hrvaško-beneška zadeva, ki se je končala z mirom in predajo talcev,¹⁴⁵ tako da v tem dogodku tudi ne moremo videti začetka neke dalj časa trajajoče hrvaško-beneške sovražnosti, saj je bil takoj sklenjen mir in zadeva urejena. Podobno, v okviru hrvaško-beneških odnosov, so v istem viru prikazani dogodki leta 875. Po hrvaškem plenjenju štirih istrskih mest je po vesti, da nameravajo nadaljevati pot proti beneškemu Građeu, sledila akcija Benetk in njihova zmaga. Zaradi tega je propadla tudi zveza (foedus) med Benečani in Hrvati,¹⁴⁶ ki je bila mogoče sklenjena prav ob sklenitvi miru 865, ki so ga diktirali Benečani. A že naslednje leto, takoj po Domagojevi smrti, sta bila med obema stranema obnovljena mir in sloga (pax et concordia).¹⁴⁷ Zato je pri interpretaciji hrvaškega ropanja frankovskih istrskih mest odločilne važnosti podatek, da je napad sledil šele po smrti cesarja Ludvika II. 12. 8. 875 v Veroni.¹⁴⁸ Domagoj, oziroma bolje Hrvati, ki so v napadu sodelovali,¹⁴⁹ se torej niso dvignili proti svojemu seniorju, italškemu kralju, ker je bil ta mrtev, novega pa še ni bilo, ampak so napadli prav v trenutku, ko je bila italška krona in s tem mesto njihovega seniorja nezasedeno; med člani karolinške dinastije pa se je začel boj za Italijo in krono, ki se je trenutno, ne pa dokončno, končal šele 25. 12. 875, ko je papež okronal Karla Plešastega za cesarja in, je ta tako postal tudi gospodar v Italiji. Tudi ta se potem ni mogel ukvarjati s stranskimi vprašanji, kar je Hrvaška v tistem trenutku nedvomno bila, ampak je morala biti njegova glavna pozornost usmerjena v očuvanje pridobljenega položaja, ki so ga ogrožali.¹⁵⁰ Zato hrvaški napad na Istro seveda ima zvezo s Franki, toda ne tako kot to misli Klaićeva, da se v njem zrcali tisti osvobodilni boj, o katerem nam poroča Anonim v A III. Narava tega napada je bila drugačna. Šlo je za ropanje, o čemer govori tudi sam vir, saj so »Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum« oropala (depredare ceperunt) istrsko pokrajino, pa tudi beneški dož je po zmagi nad njimi vrnil cerkvene predmete, ki so bili odvzeti v Istri.¹⁵¹ Hkrati si je težko predstavljati, da bi se Hrvati bojevali za svojo svobodo na tujih tleh.¹⁵² Nasprotno pa lahko zaradi naštetih značilnosti umestimo napad v vrsto ne tako redkih hrvaških gusarskih akcij na Jadranu, o katerih nam poročajo viri že od 830 dalje¹⁵³ in so bile zelo intenzivne prav za časa Domagoja. Tako so 872 hrvaški gusarji (predones Sclavi) poklali posadko neke beneške izvidniške ladjice,¹⁵⁴ 874/875 pa opominja Domagoja zaradi gusarskih aktivnosti celo sam papež Ivan VIII.¹⁵⁵ Krizna situacija v cesarstvu, ki je izbruhnila ob smrti Ludvika II. in jo je povzročil boj za njegovo dediščino, v katerem se je odločala usoda pogače in ne drobtin, je predstavljala ugodno priložnost za razne akcije takšne vrste, kot je bil hrvaški napad na istrska mesta. Podobno, le da v večjem obsegu, so hoteli na severu izkoristiti situacijo tudi Winidi.

¹⁴³ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 267, 268.

¹⁴⁴ N. Klaić, O problemima stare domovine ..., 267, 268.

¹⁴⁵ F. Rački, Documenta ..., 364.

¹⁴⁶ F. Rački, Documenta ..., 365.

¹⁴⁷ F. Rački, Documenta ..., 366.

¹⁴⁸ F. Rački, Documenta ..., 365.

¹⁴⁹ M. Dinić, O hrvatskom knezu Iljku, Jugoslovenski istorijski časopis IV, 1938, 77–86: analiza je pokazala ne samo, da je Iljko v Annales minores A. Dandola nastal le zaradi napačnega razumevanja časovne členice tunc = illico = eo tempore, ampak tudi, da je Sclavorum princeps le avtorjeva sprememba Sclavorum gentes iz kronike diakona Ivana. Tako ni nobenega dokaza, da bi pri napadu sodeloval tudi sam hrvaški knez. Glej F. Rački, Documenta ..., 366.

¹⁵⁰ O bojih za Italijo 875–877 glej B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladave ..., 184–185 in tam naštetu literaturo.

¹⁵¹ F. Rački, Documenta ..., 365, 366.

¹⁵² L. Hauptmann, Koje su stile hrvatske povijesti ..., 169.

¹⁵³ F. Rački, Documenta ..., 334–336, 363.

¹⁵⁴ F. Rački, Documenta ..., 365.

¹⁵⁵ Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Vol. I, Zagrabiae 1907 (M. Kostrenčić, J. Stipšić, M. Samšalović), 11.

— ne nemogoče ravno Velikomoravci, čeprav je med njimi in Franki od 874 do 884 na splošno vladal mir¹⁵⁶ — tako, da se je moral angažirati Karlman sam.¹⁵⁷

Podobno kot ni prave podlage, da bi se hrvaški boj za osvoboditev od Frankov vršil za časa Domagoja, je z mnenjem, da je ta sovražnost oziroma »odpad« trajal do 882,¹⁵⁸ ko je bil Branimir že tri leta hrvaški knez. Ne samo, da si je hrvaško-frankovske odnose takšne vrste praktično nemogoče zamisliti v času, ko je po Domagojevi smrti leta 876 zasedel njegovo mesto bizantinski kandidat iz Trpimirjevega rodu, Zdeslav,¹⁵⁹ in so bili hrvaško-bizantinski odnosi urejeni do takšne mere, da so bizantinska mesta v — takrat že temi — Dalmaciji, namesto svojemu strategu, plačevala mestni tribut hrvaškemu knezu in bizantinskemu varovancu Zdeslavu.¹⁶⁰ Dobesedno prvi korak, ki ga je leta 879 po uzurpaciji oblasti naredil Branimir,¹⁶¹ je bil usmerjen v Rim in k papežu Ivanu VIII., ki ga je prosil za zaščito in priznanje nove oblasti, kar je oboje tudi dobil.¹⁶² Takšno razmerje med Rimom in Branimirjem bi si ob hkratnih predpostavljanih hrvaško-frankovskih (milo rečeno), napetostih zopet težko predstavljali. Glavno je, da vir, ki naj bi dokazoval, pa čeprav samo formalno frankovsko oblast nad Branimirjem, tega ne dokazuje! Klaićeva se v tem oziru sklicuje na Tomaža arhidiakona, ki naj bi imel podatek, da je kralj Karel (III. Debeli) vladal v času »Branimiri ducis Sclavonie«, ki bi po analogiji, z znano Trpimirjevo listino iz 852, ki se začinja z »Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege«, ¹⁶³ tudi lahko izviral iz nekega javnega akta iz Branimirjeve dobe. Če bi res šlo za podatek iz nekega javnega akta iz Branimirjeve dobe, ki bi dokazoval oblast, nad njim, bi predvsem pričakovali, da bi Branimir vladal »in tempore Caroli regis« in ne obratno, kot je v tekstu Klaićeve. Drugo pa je, da Thomas Archidiaconus na edinem mestu v svoji Historii Salonitani, kjer se omenja Branimir, to je v katalogu salonitanskih oziroma splitskih nadškofov v 13. poglavju piše, da je bil Martinus nadškof »tempore Caroli regis et Branimiri ducis Sclavonie«, ¹⁶⁵ kar v nobenem primeru ne dovoljuje zaključka, ki ga je glede izvora podatka in nato same frankovske oblasti nad Hrvatmi za časa Branimirja naredila Klaićeva.

Zaradi vseh teh pomislekov ji ne moremo pritegniti v ugotovitvi, da je Šišićeva interpretacija A III z novimi dokazi doživela popolno rehabilitacijo. Nenazadnje tudi zato, ker se vest o pokristjanjevanju Hrvatov v A III — 3 lahko, le s silo, spravi v okvir odnosov med papežem in Hrvaško za Branimirja. Od podatkov ljudskega izročila, ki jih prinaša Anonim, gotovo lažje potegnemo paralele v čas prve polovice 9. stoletja, ko so bili Hrvati dejansko pokristjanjeni in ko so približno ob koncu tega obdobja resnično dobili svojega škofa, ki je bil preko Oglega vsaj indirektno povezan z Rimom,¹⁶⁶ kot v Branimirjevo dobo, ki je že daleč od časa pokristjanjevanja. Končno je morala tudi Klaićeva sama napisati, da njena interpretacija ne nudi ustrežne rešitve glede Kotzilisa,¹⁶⁷ ki ga ljudsko izročilo pozna, a ga ona v svoji interpretaciji ni našla.¹⁶⁸

¹⁵⁶ Da so bili ti Winidi gotovo zahodni Slovani in mogoče celo Velikomoravci glej B. Grafenauer, Vprašanje konca Koceljeve vladavine, 178, 179 in J. Böhmner, E. Mühlbacher, Regesta imperii I, Die Regesten des Kaiserreiches unter den Karolingern 751–918, Innsbruck 1899, 647 (f).

¹⁵⁷ Annales Bertiniani ad a. 876, MGH SS I, 502.

¹⁵⁸ N. Klaić, O problemima stare domovine, 269.

¹⁵⁹ F. Rački, Documenta, 373.

¹⁶⁰ B. Ferjančič, Vizantiski izvori, II, 36 (DAI, c. 30); J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji, Beograd 1957, 69 sl.; isti, Dalmatien, Lexikon des Mittelalters, Bd. III, 446.

¹⁶¹ F. Rački, Documenta, 374.

¹⁶² Codex diplomaticus, 12–15, št. 9–11; papež Ivan VIII. še 2. 5. 879 piše Zdeslavu, iz papeškega pisma z dne 7. 6. 879 Branimirju pa izvemo, da je papež že 21. 5. 879, to je na dan vnebohoda, blagoslovil Branimirja in njegovo oblast. Novico o spremembi na hrvaškem kneževskem prestolu je verjetno zvedel od prezbiterja Ivana, ki ga je k papežu poslal Branimir s prošnjo po zaščiti in priznanju oblasti. Podobno je leta 880 iskal in dobil zaščito pri istem papežu Svetopolk: L. Havlik, The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880–885 A.D., Byzantino-slavica 26, 1966, 109, 113; isti, Zur politischen Stellung Grossmährens in europäischen Raum, Oesterreich in Geschichte und Literatur II, 1967, 246–256.

¹⁶³ Codex diplomaticus, 4.

¹⁶⁴ N. Klaić, O problemima stare domovine, 267.

¹⁶⁵ F. Rački, Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, Scriptorum, Vol. III, Zagrabiae 1894, 36. V tem smislu prinaša na istem mestu tekst, da je bil Johannes nadškof »tempore Tamislavi ducis«, in Martinus »tempore Theodosii imperatoris et Dirci(s)clavi regis«.

¹⁶⁶ N. Klaić, Povijest Hrvata, 191–208, 232–239.

¹⁶⁷ Glede datuma smrti oziroma konca spodnjepanonskega kneza Koclja se je v historiografiji opozarjalo, da je leta 874 v Ptuj, ki je bil v mejah Spodnje Panonije, posvetil cerkev že novi grof Gozwin (F. Kos, Gradivo, II, 232). Vendar je M. Mitterauer, Karolingische Markgrafen im Südosten, Archiv für österreichische Geschichte 123, 1963, 162 op. 13, opozoril, da je omenba grofa Gozwina leta 874 v Ptuj v Auctarium Garstense verjetno le napačen prepis Koceljevega imena. V salzburških velikih analih je govor o cerkvi »Chozuini comitis«, tako da se Mitterauer nagiba k mnenju, da gre za pisno napako pisca salzburških analov: Chozil — Chozuini. Ime Gozwin je med visokim vzhodnofrankovskim plemstvom 9. stoletja neznano; pa tudi nasprotno se oblika imena Gozwin ni uporabljala (po Förstemannu).

¹⁶⁸ N. Klaić, O problemima stare domovine, 270. Vrzal glede Kotzilisa gotovo bolj bremeni njeno interpretacijo samo, kot pa njen očitak zagovornikom Dümmlerjeve teze, kjer se samo način smrti Kadaloha ne ujema z vestjo narodne tradicije. Glej tudi L. Margetič, Još o dolasku Hrvata, 229 sl., ki na podlagi nekaterih podatkov, ki jih prinaša A III prav tako meni, da »čitav Anonimov izveštaj ni u celini ni u pojedinostima ne odgovara vremenu Domagoja i Branimira«.

Iskati popolno soglasje med podatki, ki jih prinaša ljudsko izročilo, in nam znanim zgodovinskim razvojem, je zaradi narave tega vira samega, ki po svojem bistvu ne more ohranjati podrobnosti v vsej njihovi točnosti, in zaradi možnih sprememb glede na ljudsko izročilo, do katerih je lahko prišlo pri redakciji v Carigradu, Siziŕovo delo. A to ne pomeni, da je vir neuporaben in da se ne da ugotoviti, odsev katerih zgodovinskih dogajanj je. Izhajajoč iz teh načelnih ugotovitev in izhodišč glede vira samega in ob konkretni analizi posameznih virov in vprašanj se tehnica odločilno nagne na Dümmlerjevo stran.¹⁶⁹

Peter Štih

Zusammenfassung

KARANTANIEN — DIE URHEIMAT DER KROATEN

Peter Štih

N. Klaić hat im Jahre 1984 im 38. Jahrgang der Zeitschrift Zgodovinski časopis eine Abhandlung (s. Anm. 1) veröffentlicht, in der die Verfasserin einige Fragen der frühmittelalterlichen kroatischen Geschichte erörtert, die wir in vier Komplexe aufgliedern können: die Frage der Urheimat, die sie aufgrund einer Analyse des Werkes *De administrando imperio* (DAI) und der karantanischen Geschichte nach Karantanien verlegt; weiterhin die Frage der kroatischen Niederlassung in Dalmatien, die sie ans Ende des 8. Jahrhunderts datiert; ferner die Befreiung und Christianisierung, wie sie das DAI bringt und die sie in die siebziger Jahre des 9. Jahrhunderts setzt.

Die vorliegende Abhandlung verwirft diese Schlußfolgerungen der Verfasserin. Zunächst wird die umfangreiche Abhandlung von L. Margetić (Anm. 13) einer Kritik unterzogen, in welcher der Autor als erster die Wanderung der Kroaten aus der alten Heimat nach Dalmatien für das Ende des 8. und nicht des ersten Drittels des 7. Jahrhunderts nachweist, und welche Frau Klaić bei ihrer Behandlung dieser Probleme als Ausgangspunkt dient. Es werden alle vier grundlegenden Punkte seiner Beweisführung abgelehnt: die Berechnung der kroatischen Wanderungszeit aus Kap. 30 des DAI für das Ende des 8. Jahrhunderts; den Nachweis der Awarenherrschaft im dalmatinischen Hinterland aufgrund toponomastischer und archäologischer Angaben für die Zeit bis zum Ende des 8. Jahrhunderts; die Interpretation der fränkisch-awarischen Kriege Ende des 8. Jahrhunderts als historischen Rahmen für die Wanderung der Kroaten und der Versuch, zu beweisen, daß deren Wanderung aus der Urheimat nach Dalmatien in den 20er Jahren des 7. Jahrhunderts nicht möglich war. Frau Klaić stellt ihre Meinung von Karantanien als der Urheimat der dalmatinischen Kroaten und von deren Wanderung auf der Grundlage einer Kunde in Kap. 30 des DAI auf, die besagt, daß die Kroaten sowohl in ihrer alten als auch in der neuen Heimat den Franken untertan waren. Doch, um die Wahrscheinlichkeit dieser Kunde, die von der Kritik als ein Fremdkörper in der Volksüberlieferung erklärt wurde, zu verteidigen, versucht sie zunächst zu zeigen, daß die Berichte in derselben Quelle, die das Weiße Kroatien am Oberlauf der Weichsel für die alte kroatische Heimat halten und die die Kroaten als Besieger der Awaren und Herrscher in Dalmatien kennen, unwahr und lediglich Konstruktionen des byzantinischen Kaisers Konstantin Porphyrogenet wären, was widerlegbar ist, kann man doch in Angaben, die von Weißkroatien und der kroatischen Niederlassung in Dalmatien sprechen, einige typische Elemente der Volksüberlieferung erkennen und auf Daten hinweisen, die bestimmt nicht erst in Byzanz entstehen konnten. Die Meinung der Verfasserin von Karantanien als der Urheimat der Kroaten findet auch in der frühmittelalterlichen karantanischen Geschichte selbst, wo Frau Klaić die kroatische Rolle zu stark herausgestellt hat, keine Grundlage. Eine Analyse des Ausdrucks *pagus Crouati* hat ergeben, daß dieser in keinem Fall eine besondere politische Organisation der Kroaten mit einem Archonten an der Spitze bedeuten konnte, sondern, daß ihm im besten Fall nur bescheidene, streng überwachte Verwaltungsfunktionen zugeschrie-

¹⁶⁹ Na koncu a ne nazadnje se mi zdi potrebno opozoriti na najnovejši prispevek N. Klaić, Sjever i jug u Hrvata i Srba, Oko 387, 388, XIV, 1987, v katerem se med drugim dotika nekaterih vprašanj, ki so bila v zvezi s hrvaško pradomovino in njihovo selitvijo obravnavana tudi v našem okviru. Ne da bi se podrobneje ustavljali pri njenih trditvah, od katerih smo nekatere podrobneje analizirali v našem tekstu, naj le rezimiramo njene glavne ugotovitve in zaključke. Tako v tem, poljudno napisanem tekstu ponavlja svoje mnenje, da so se Hrvati konec 8. stoletja preselili iz Karantanije v svojo sedanjo domovino, pri čemer meni, da slovenska historiografija ni zavrnila Hauptmannove teorije o vlogi Hrvatov v Karantaniji iz znanstvenih, ampak iz političnih razlogov. Bistveno novo pa je njeno mnenje, da je prvotna pradomovina Hrvatov — Bela Hrvaska — bila na Balkanskem polotoku, v Dinaridih. Od tu naj bi se Hrvati v 6. stoletju selili proti severu v srednjo Evropo, v Karantanijo in dalje na zgornjo Vislo. Iz Karantanije pa naj bi se nato konec 8. stoletja del Hrvatov skupaj s Franki vrnil nazaj v svojo prvotno domovino.

ben. werden können; und auch die Kroaten selbst waren — wie aus der Deckungsgleichheit der kosesischen und kroatischen Ortsnamen hervorgeht, ein integraler Teil der karantanischen Gesellschaft.

Was ihren Versuch betrifft, die Angaben, die Kap. 30 des DAI zum Thema Befreiung und Christianisierung bringt, in die siebziger Jahre des 9. Jahrhunderts zu setzen und somit zur alten Meinung von Šišić zurückzukehren, wird festgestellt, daß es in den Quellen keinen Anhaltspunkt dafür gibt. So ist der kroatische Seeüberfall im Jahre 875 auf vier Städte in Istrien als eine Räubertat zu verstehen und nicht als ein Teil des Befreiungskampfes, von dem das DAI spricht. Zugleich liegt keine Quelle vor, die die fränkische Herrschaft über die Kroaten noch zur Zeit Branimirs nachweisen würde. Die Angaben, die in diesem Zusammenhang das DAI bringt, lassen sich viel eher, wie bereits Dümmler meinte, in die ersten Jahrzehnte des 9. Jahrhunderts setzen, in die Zeit des Aufbruchs des slawonischen Herzogs Liudewit, wo die Kroaten schon wirklich christianisiert waren.

K OKROGLI MIZI ŽGODOVINOPISJE NA SLOVENSKEM DANES

PRILOG RASPRAVI O DANAŠNJOJ SLOVENSKOJ MEDIEVISTICI

Neka mi dozvole kolege koji su 2. listopada 1986. g.¹ pri okruglom stolu raspravljali o slovenskoj historiografiji danas da se tek sada i na ovaj način uključim u raspravu. Možda je najbolje da to činim tek danas kad imam pred sobom različita mišljenja koja mi napokon mogu poslužiti i kao neki putokaz, iako je jasno da ću u ocjeni historiografije ići svojim putem. To će mi biti to lakše provesti što jedina od hrvatskih historičara imam svoju vlastitu koncepciju hrvatske povijesti od Avara do urote zrinsko-frankapanske i što mi moje obje knjige *Povijesti Hrvata*² dopuštaju bez poteškoće usporedbu s razvitkom u slovenskim zemljama. Osim toga legitimaciju za sudjelovanje u raspravi nisam stekla samo kao znatiželjni susjed! Ako se ne varam, jedina sam živuća neslovenska historičarka koja je radila i radi na problemima slovenske medievistike, prije svega na temi uloge karantanskih Hrvata³ i krajiške Gregorićeve i Gupčeve bune 1573. g.⁴ Nedavno sam se također pozabavila pitanjem avarske baštine u Slavenu s područja prvoga avarskoga kaganata⁵ u koju uklapam i problem ustoličavanja karantanskih vojvoda.⁶

Budući da smatram da slovenska medievistika zaista nije našla pravi put u rješavanju problema, osvrnut ću se na one diskutante koji su u raspravi 1986. g. bili istoga ili sličnoga mišljenja kao i ja. Najjasnije se o tome izrazio **W. Lukan**.⁷ On vidi u slovenskoj historiografiji, poslije 1945. godine, dvije komponente od kojih ćemo ovdje kao medievistički problem izdvojiti samo prvu. Ta prva komponenta vidi svoj glavni zadatak »v. ustvarjanju in izoblikovanju nacionalne i tradicije, historične zavesti kot dela nacionalne identitete«. Složila bih se s Lukanom da su obje komponente (druga je napredno delavsko gibanje) imale »v določenem času važno vlogo in sta tudi privedli do pomembnih rezultatov«, ali **danas** takvo »osredotočenje ne zadošča več in skriva tudi nevarnosti«. Lukan, sasvim nježno, predbacuje slovenskim historičarima što istražuju samo povijest svoga naroda te smatra takav postupak, zbog toga što je riječ o malom narodu, razumljivim. To je, kako Lukan kaže, »stalen boj, za obstoj«. No, za razliku od Lukana, smatram da su ovakva stoljetna borba, nota bene donkihotska, nije postojala u historijskoj stvarnosti jer su je stvorili historičari mimo svake logike i potrebe. Stvorili su pojam fantomskog slovenskog naroda jednostavno, negirajući stvarne historijske pokrajine. Dakako, ako netko zbog sebe izmišlja ovakav neobičan narod koji tobože postoji stoljeća samo **kao jezična zajednica**, a ne i kao **politička cjelina**, onda mu se mora dogoditi da taj nestvarni njegov narod neprestano pati i izrabljiv je od drugoga »naroda« = drugoga jezika koji je isto tako izmišljen! Prema tome, fantomski dvoboj dvaju »naroda«, također fantomskih, koji sa stvarnim historijskim razvitkom srednjega vijeka zaista nema veze.

Lukan dalje s pravom prigovara medievistima da njihov način rada nužno dovodi do provincijalizacije, jer je »omejitev na raziskovanje določene regije le kon-

¹ ZC 41/1, 1987, str. 147–172.

² O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata, ZC 38, 1984/4, str. 253–270.

³ Najnoviji rad N. Klaić, *Historijska pozadina Senoine »Seljačke bune«* I dio, »Gordogan« br. 19, 1985 i II dio »Gordogan« 20–21, 1986, str. 3–57.

⁴ Vidi »Avarska baština u Slavenu prvoga avarskoga kaganata« (u štampi).

⁵ ZC 41, str. 161–164.

⁶ N. dj., str. 161–162.